

Plyndring i internasjonal og nasjonal kontekst:

Årsaker og motvirkende tiltak

Ark-3900

Kjersti Gjerløw

*Mastergradsoppgave i Arkeologi
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Institutt for arkeologi og sosialantropologi
Universitetet i Tromsø*

Våren 2010

Sammendrag

Allerede på 1400-tallet begynte paver og italiensk adel å samle på gammel kunst. Først på slutten av 1800-tallet fikk man interesse for å beskytte kulturminner mot plyndring, og nasjonale lovverk for dette trådte i kraft i Norge i 1905 og i USA i 1906. Overtid har det skjedd endringer i lovverket etter hvert som problemer og mangler med det eksisterende ble avdekket. Slike lovverk har også gjennomgått endringer som følge av at stater har ratifisert UNESCO-1970 og/eller UNIDROIT-konvensjonen. Disse har hatt stor betydning for vern av kulturminner internasjonalt.

Til tross for mange omfattende tiltak er plyndring i dag utbredt i mange land. Ofte blir gjenstander smuglet til andre land for å bli solgt på antikvitetsmarkedet der. Tollvesenet spiller en viktig rolle i å forhindre at gjenstander føres ulovlig inn eller ut av et land, og politiet har ansvaret med å følge opp slike saker videre. Ansatte i både politiet og tollvesenet i Norge har likevel påpekt at de har mangelfull kompetanse i å gjenkjenne kulturminner og håndtere slike saker. Flere tiltak som kan iverksettes mot plyndring, blir vurdert i denne oppgaven.

Førord

Jeg vil først og fremst takke min veileder Gørill Nilsen for konstruktiv kritikk, litteraturtips, gode råd, og at hun retter med blå penn.

Jeg vil også takke mine medstudenter i masterkullet i arkeologi, 2010 og Bjørnar Olsen som seminarleder for alle tilbakemeldinger og et godt seminar.

Takk til min familie og venner for all støtte gjennom studietiden, og en særlig takk til mamma Anne, pappa Ola, og Christoffer for korrekturlesning.

Eventuelle feil og mangler i denne oppgaven er helt og holdent mitt ansvar.

Tromsø, 17. mai 2010

Kjersti Gjerløw

Innholdsfortegnelse

Sammendrag

Forord

Kapittel 1: Innledning	1
1.1 Tema og problemstilling	1
1.2 Oppgavens oppbygning	2
1.3 Begrepsavklaring	2
Kapittel 2: Lover og konvensjoner om bereiste gjenstander: Et overblikk	4
2.1 Utviklingen av tidlig arkeologi	4
2.2 Utvikling av lovverk	6
2.2.1 USA	6
2.2.2 Norge	9
2.3 Utviklingen av internasjonale konvensjoner med fokus på UNESCO og UNIDROIT	12
2.4 UNESCO-konvensjonen	14
2.4.1 Konvensjonens artikler	15
2.4.2 Kommentar til UNESCO-konvensjonen	16
2.5 UNIDROIT-konvensjonen	17
2.5.1 Konvensjonens artikler	18
2.5.2 Kommentar til UNIDROIT-konvensjonen	19
2.6 Kulturminneloven	19
2.6.1 Sentrale paragrafer i Kulturminneloven	20
2.6.2 Kommentar til Kulturminneloven	22
2.7 Forskjeller i kulturminnevern: USA og Norge	23
2.8 Tendenser	24

Kapittel 3: Plyndring i en internasjonal og nasjonal kontekst	26
3.1 Plyndring som problem i en internasjonal kontekst	26
3.2 Smugling og handel	27
3.2.1 Grå – sorte – hvite gjenstander	27
3.2.2 Hvordan blir sorte gjenstander grå?	28
3.2.3 Smugling og transport	30
3.2.4 Organisert kriminalitet.....	31
3.3 Kjøperne	33
3.3.1 Museer	33
3.3.2 Private samlere	33
3.4. Plyndring i Norge	34
3.4.1 Kompetanse.....	35
3.4.2 Å jobbe med kulturminner	37
3.4.3 Etter- og videreutdanningstilbud.....	39
3.4.4 Norsk lovverks beskyttelse av skipsfunn.....	42
3.4.5 Ulovlig utførsel av skipsfunn.....	43
3.4.6 Plyndring av skipsvrak?	46
3.5 Oppsummering	50
Kapittel 4: Tiltak mot plyndring	54
4.1 Lokale tiltak	54
4.2 Etikk innen profesjonalisert kulturminnevern	56
4.2.1 Bruk av plyndret materiale i forskning.....	56
4.2.3 Organisasjoner og etiske retningslinjer	57
4.3 Museer og innkjøp	60
4.4 Konvensjoner og lovverk	62
4.5 Ressurser og kompetanse	62
4.6 Oppsummering	65

Kapittel 5: Konklusjon.....66

Kilder 68

Forkortelser

AAA	American Anthropological Association
ACHP	Advisory Council on Historic Preservation
AHPA	Archaeological and Historic Preservation Act
EAA	European Association of Archaeologists
FNFB	Foreningen til Norske Fortidsminnesmærkers Bevaring
IAKH	Institutt for Arkeologi, Konservering og Historie
ICOM	International Council of Museums
ICOMOS	The International Council on Monuments and Sites
NAGPRA	<i>Native American Graves Protection and Repatriation Act</i>
NHPA	<i>National Historic Preservation Act</i>
PHS	Politi­høgskolen
SAA	Society for American Archaeology
SOPA	Society of Professional Archaeology
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNESCO-1970	<i>Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property</i>
UNIDROIT	International Institute for the Unification of Private Law
UNIDROIT-konvensjonen	<i>Convention on Stolen or Illicitly Exported Cultural Objects</i>

Kapittel 1: Innledning

Kulturarv er en viktig del av menneskers forhistorie, og gjennom utgravninger og forskningsprosjekter kan arkeologer prøve å skape et bilde av hvordan fortidige mennesker har levd. For å kunne gjøre dette på en god og tilfredsstillende måte, er det viktig at lokalitetene og gjenstandsmaterialet arkeologene jobber med beskyttes mot plyndring, fordi det ødelegger gjenstandenes kontekst, og uten kontekst mister man mulig kunnskap. Plyndring er ikke et nytt fenomen, blant annet i Egypt og har gravplyndrere holdt på i tusenvis av år. Likevel er det et problem som gradvis har blitt større, og som i dag er svært omfattende i deler av verden, da særlig i Afrika og deler av Asia og Sør-Amerika.

1.1 Tema og problemstilling

Hovedproblemstillingen i denne oppgaven er å se på hvordan plyndring og ulovlig inn- og utførsel av plyndrede gjenstander blir håndtert i praksis av politi og tollvesen. Jeg tar utgangspunkt i internasjonale konvensjoner og bruker det for å se på det nasjonale lovverket. Kulturminneloven skiller ikke på om gjenstander befinner seg på land eller under vann for at de skal beskyttes, og jeg har derfor med to saker om plyndring av skipsvrak i Norge.

Den mest grunnleggende beskyttelsen av kulturminner er gjennom lovverk. Konvensjonen *On the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property* (heretter UNESCO-1970) står sentralt i videreutviklingen av nasjonale lovverk for å beskytte kulturminner, og det vil være interessant å sammenligne utviklingen av lovverk i ulike land. I denne oppgaven har jeg valgt Amerikas forente stater (heretter USA) og Norge. Det er også av interesse å se på hvor langt internasjonale konvensjoner av typen UNESCO-1970 og *Convention on Stolen or Illicitly Exported Cultural Objects* (heretter UNIDROIT-konvensjonen) spiller inn på beskyttelsen av kulturminner. Hvordan konvensjonene tolkes vil få betydning for deres implementering i nasjonale lovverk. For å få en større forståelse av hvordan og hvorfor gjenstander kommer til Norge eller andre markedsland, er det viktig å se på hvor og i hvilken sammenheng plyndring som oftest forekommer. Det er opp til politi og delvis tollvesenet å sikre at lovverket blir overholdt, slik at gjenstander ikke ulovlig blir ført inn eller ut. Jeg ser også nærmere på hvilken kompetanse

politi og tollvesen har til å håndtere slike saker. Plyndring er et problem som ikke lar seg lett løse, men i oppgaven vil jeg vurdere tiltak som kan iverksettes og som er relevante i forhold til vern av kulturminner.

1.2 Oppgavens oppbygning

Kapittel 2 omhandler utviklingen av internasjonale konvensjoner og er en gjennomgang av innholdet i disse. Videre ser jeg også på nasjonale lovverk i USA og Norge for beskyttelse av kulturminner. I kapittel 3 ser jeg nærmere på plyndring som fenomen, og gjenstanders vei til museer og private samlinger. I den sammenhengen ser jeg nærmere på norsk politi og tollvesens kompetanse i forbindelse med kulturminner. Jeg har valgt to saker knyttet til plyndring av skipsvrak i Norge, og omtaler hvordan sakene ble håndtert av tollvesenet og politiet. I kapittel 4 vurderer jeg mulige tiltak som kan bidra til å redusere plyndring som problem både i opprinnelsesland og markedsland.

1.3 Begrepsavklaring

I oppgaven benytter jeg meg av begreper som *kulturminner*, *kulturarv*, *plyndring*, *opprinnelsesland* og *gjenstandshistorie*, for at det ikke skal oppstå noen tvil om sammenhengen de brukes i, velger jeg å definere dem nærmere.

Jeg har valgt å bruke samme definisjon på *kulturminner* som *Lov om kulturminner 1978 nr. 50*, ”spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til”. I tilfeller hvor terminologi i tidligere lover for beskyttelse av kulturminner har referert til gjenstander som oldsaker eller fornminner bruker jeg også disse betegnelse. For perioden 1905-1951, men også i perioden før ble begrepene oldsak, fortidslevninger og fortidsminne brukt. I perioden 1951-1970 ble begrepet fornminne brukt, mens det fra 1970 ble kalt kulturminne. Løse kulturminner og antikviteter er begreper som begge er relatert til kulturminner som ikke er jordfaste. Antikviteter er derimot mer spesifikt knyttet gjenstander/løse kulturminner som gis en pengeverdi og selges.

Jeg definerer videre begrepet *kulturminne* og *antikvit* som det samme, men bruker begrepet *antikvit* i forbindelse med kjøp og salg av slike.

Plyndring definerer jeg som ulovlige, uregistrerte og upubliserte utgravninger av funnsted (Renfrew 2000:15). For at utgravningen skal være ulovlig må den utføres uten myndigheters tillatelse. *Plyndring* skiller seg fra å stjele og brukes i en annen sammenheng, ettersom stjele vil innebære å ta noe som allerede har blitt utgravd. Et plyndret kulturminne er dermed et spor etter menneskelig virksomhet som har blitt gravd ut uten tillatelse.

Kulturarv er et vidt begrep, men jeg har valgt å se på det som en kombinasjon av materielle spor etter fortidige mennesker og kulturer, og ikke-håndgripelige spor av kultur som for eksempel dans, tradisjoner eller språk. Den forteller noe om kulturer som eksisterer og har eksistert. *Plyndring* bidrar til å ødelegge *kulturarven* ved at kulturgjenstander blir ødelagt eller fjernet fra sin kontekst. Ved å bli tatt vekk fra sin kontekst mister den evnen til å kommunisere om hvor og i hvilken sammenheng den ble funnet, noe som kan ha innvirkning på vår forståelse av den aktuelle kulturen, og dermed også påvirke vår *kulturarv*.

Opprinnelsesland er landet hvor et kulturminne har sitt egentlige opphav, enten det er plyndret eller ikke.

Gjenstandshistorie er informasjon om gjenstandens funnkontekst, altså hvor, når og i hvilken sammenheng den ble utgravd, og dens eierhistorie. *Gjenstandshistorien* har betydning for hvordan dens legale status bedømmes.

Kapittel 2: Lover og konvensjoner om bereiste gjenstander: Et overblikk

Plyndring av arkeologiske gjenstander er svært ødeleggende for vår felles kulturarv, og arkeologer har en særlig interesse av å beskytte slike gjenstander og lokaliteter. I dette kapittelet skal jeg derfor se nærmere på utviklingen av beskyttelse for kulturminner. Først vil jeg se nærmere på hvordan interessen for å samle på oldsaker oppstod, fra 1400-tallet og utover, og hvordan utgravninger av lokaliteter var med på å forme arkeologi som disiplin. Etter hvert som fagområdet utviklet seg, ble det også viktigere både å bevare og beskytte kulturminner. Jeg skal derfor se på utviklingen av nasjonale lover i Norge og i USA, samt internasjonale konvensjoner. Som følge av dette skal jeg også se på UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)-konvensjonen av 1970, UNIDROIT (International Institute for the Unification of Private Law)-konvensjonen av 1995 og *Lov om kulturminner* (heretter kulturminneloven), og hvordan disse skal beskytte mot plyndring og beskytte plyndrede gjenstander. Deretter vil jeg se på hvilke begrensninger de eventuelt har. Jeg velger å ikke gå nærmere inn på hvordan alle artiklene i de to konvensjonene kan tolkes, da debatten er omfattende (se for eksempel O’Keefe 2007, Mackenzie 2005b). Samtidig ekskluderer jeg det amerikanske lovverket fra denne delen, fordi det ikke er relevant for oppgaven, ettersom jeg baserer meg på saker i Norge og dermed norsk lovverk. I denne oppgaven er de eneste eksemplene på plyndring av gjenstander som befinner seg under havet fra Norge, og ettersom Norge ikke har ratifisert UNESCO-konvensjonen *Protection of Underwater Cultural Heritage* har jeg kun valgt å se kort på dens utvikling.

2.1 Utviklingen av tidlig arkeologi

Mennesker har lenge samlet på kulturgjenstander, og det vil være nærliggende å si at arkeologi oppsto ut fra en interesse for samlinger og museer. Slike samlinger var med på å skape en motivasjon for å utføre organiserte utgravninger, så vel som plyndringer (Renfrew 2000:17). Sent på 1400-tallet samlet blant annet paver og personer fra den italienske adelen på gammel kunst, og de begynte å finansiere utgravninger etter gjenstander. Slike utgravninger var lenge usystematiske og ble utført på steder hvor man regnet med å finne gjenstander av estetisk og økonomisk verdi. Etter hvert ble det også vanlig blant adelen i land som Tyskland, Frankrike og England å samle på gresk og romersk klassisk kunst (Trigger 2006:55). I England ble for

eksempel British Museum etablert i 1753 på basis av Sir Hans Sloanes private samling (Renfrew 2000:18). Stormakter som Frankrike, Tyskland og Storbritannia tok på 1800-tallet med seg gjenstander fra sine kolonier, eller landområder under deres innflytelse. Ved British Museum finner vi for eksempel marmortavler som stammer fra Parthenon, som regelrett ble hugd/meislet ned. Dette arbeidet ble ledet av Lord Elgin fra 1801 til 1802, og tavlene ble kjøpt av den engelske staten i 1816, for deretter å bli utstilt ved British Museum (Trigger 2006:254).

I Egypt kan historier om faraoens vrede, og dødsfall i forbindelse med utgravninger av deres gravkammer til en viss grad ha skapt frykt for å plyndre dem¹. Likevel var Giovanni Battista Belzoni (1778-1823) kjent for sin plyndring av gravkamre. I 1858 satte August Mariette, som var konservator for egyptiske monumenter, i gang tiltak for å stoppe uautoriserte utgravningsarbeidere. Meningen bak dette var å stoppe plyndrere, og å få funnmaterialet samlet i egne nasjonale samlinger, i stedet for kun å ha nedtegnelser av hvordan materialet ble funnet (Lynott 2003:17-18, Trigger 2006:68-69). Etter hvert ble det også utført utgravninger hvor materiale ble publisert, noe som bidro til en videre utvikling av arkeologi som disiplin (Renfrew 2000:18).

Selv om enkelte tidlige utgravninger i sin tid var ansett som organiserte, vil flere av dem i dag kunne blitt sett på som plyndring. Mange kulturgjenstander ble også ført ut av sitt opprinnelsesland før landene fikk egne lovverk som forhindrer ulovlige utgravninger og eksport. Flere slike gjenstander er det nå strid om. Et eksempel er bysten av Nefertiti som befinner seg i Berlin, og som den egyptiske stat prøver å få tilbakelevert. Selv om ingen land i dag ville godta eksport av kulturgjenstander i en slik skala som skjedde i løpet av 1800- og tidlig 1900-tallet, har ikke lovverket tilbakevirkende kraft, og gjenstander vil derfor vanskelig kunne bli tilbakeført. I dag har de fleste land egne lovverk som skal beskytte og forhindre ulovlig eksport av kulturgjenstander. I tillegg finnes det også en rekke internasjonale konvensjoner som skal forhindre dette (Renfrew 2000:18).

---

¹ <http://www.suntimes.com/news/metro/151571,CST-NWS-tut28.article>

2.2 Utvikling av lovverk

Jeg har valgt å ha fokus på utviklingen av lover i USA og Norge. USA har jeg valgt fordi lovverket der skiller seg fra det norske ved at de har en sterk beskyttelse av privatpersoners råderett over egne landområder, samtidig som det også er et stort marked for salg av plyndrede gjenstander der. Den private råderetten som amerikanske borgere har, muliggjør at grunneiere for eksempel kan leie ut egne landområder til “skattejegere”. I kontrast til det amerikanske systemet vil kulturminner på privat grunn i Norge bli beskyttet via kulturminneloven. Lovgivningen fører til et skille mellom USA, som har sterk privatrett, og Norge, som har et sterkt offentlig vern.

2.2.1 USA

Mange gjenstander og monumenter ble i løpet av 1800-tallet sendt fra blant annet Egypt og Hellas til museer rundt om i Europa. På slutten av 1800-tallet begynte man å bli bekymret over utgravninger som ikke var tilstrekkelig vitenskapelige (Lynott 2003: 17). I USA ble ønsket om bevaring og beskyttelse av kulturarven frontet av “historic preservation movement”, som bestod av en liten gruppe mennesker som brukte egne penger og innflytelse, og arbeidet for å bevare viktige arkeologiske lokaliteter på føderalt land (Lynott 2003:18). Det første forsøket på å endre loven startet i 1882, ved at New England Genealogical Society kom med en appell til kongressen om å bevare puebloer i Arizona og New Mexico, men appellen lyktes ikke. I 1899 begynte en annen gruppe, American Association for the Advancement of Science, med lobbyvirksomhet i kongressen for bevaring av gjenstander av arkeologisk interesse. Nå fikk lobbyvirksomheten større gjennomslagskraft og i 1902 slo blant annet flere organisasjoner seg sammen og dannet American Anthropological Association (heretter AAA). Arbeidet med å få til *Antiquities Act* var i seg selv stormfullt, ettersom flere organisasjoner presenterte egne utkast til lovforslaget (Smith 2004:128-129). Det endelige utkastet til denne loven ble laget av den sentrale pådriveren Edgar Lee Hewett og andre arkeologer i AAA, og kan ses på som et tegn på deres etiske bekymringer for arkeologisk arbeid på denne tiden (Lynott 2003:19, Smith 2004:129). I 1906 ble *Antiquities Act* vedtatt for å beskytte arkeologiske lokaliteter. Loven ga presidenten mulighet til å erklære lokaliteter på offentlig land som nasjonale monumenter, for dermed å kunne beskytte disse lokalitetene mot forhold som ulovlige utgravninger, plyndring og vandalisme (Lynott 2003:19).

Fra *Antiquities Act* ble vedtatt skulle det gå 60 år før det kom nye lover på dette området. Først ble *National Historic Preservation Act* (heretter NHPA) vedtatt i 1966, og i 1970 ble *National Environmental Policy Act* vedtatt. Begge lovverkene har vært viktige innenfor kulturminnevernet i USA. De ble lobbier frem av "bevaringsbevegelsen" og ikke av arkeologene selv. NHPA ble dannet med utgangspunkt i en rapport skrevet av en spesialkomité som ble støttet av US Conference of Mayors, hvor det ble anbefalt å starte et nasjonalt bevaringsprogram. Resultatet var opprettelsen av et register for lokaliteter av kulturell verdi på lokalt, statlig og føderalt plan. Det ble også nedsatt en komité, Advisory Council on Historic Preservation (heretter ACHP), som skulle gi kongressen råd i bevaringsspørsmål (Smith 2004:132-133). Det var først på 1960 og -70 tallet at konservering og bevaring av materiell kultur ble et viktig offentlig tema. Oppfølgingen av eksisterende lover ble mer aktivt overvåket, for å sikre at de fulgt eller utvidet dersom det var nødvendig. Dette understrekes ved at for eksempel UNESCOs og ICOMOS' (The International Council on Monuments and Sites) konvensjoner ble vedtatt på denne tiden (Smith 2004:89).

I løpet av 1970-tallet begynte arkeologer å lobbier overfor ACHP, fordi de mente at arkeologiske hensyn ikke ble ivaretatt i lovgivningen i NHPA. Arkeologene ville ha en sterkere lovgivning for å beskytte arkeologiske ressurser og lokaliteter som ikke var med i de nasjonale registrene National Register of Historic Places og National Historic Landmarks². Society for American Archaeology (heretter SAA) begynte også med lobbyvirksomhet for å få til en lovendring, samtidig som de arbeidet med å skape en etisk kode for den arkeologiske praksis (Code of Practice). Arkeologene Charles McGimsey og Carl Chapman skrev utkastet til det som ble kjent som Moss-Bennett Bill, etter senatoren og kongressmannen som støttet forslaget, og som ble til Archaeological and Historic Preservation Act (heretter AHPA) i 1974. AHPA var en videreføring av NHPA, som satte fokus på viktigheten av arkeologisk materiale og kontekst og korrigerer uklarheter som eksisterte i NHPA i forhold til arkeologiske lokaliteter (Smith 2004:133).

I 1979 ble *Archaeological Resources Protection Act* vedtatt. Denne loven beskytter arkeologisk materiale som er over 100 år på reservater, føderalt og offentlig land, og regulerer

---

² <http://www.nps.gov/history/nr/about.htm> og <http://www.nps.gov/history/nhl/whatis.htm>

samlinger og utgravninger gjennom et system med tillatelser. Loven ble laget på grunn av svakhetene *Antiquities Act* (1906) hadde i forhold til å få dømt plyndrere. Et eksempel er tilfellet der den amerikanske staten gikk til sak mot Ben Diaz i 1973. Han ble ikke dømt, fordi *Antiquities Act* var vag på straffebestemmelser og definisjonen av kulturgjenstander. Dermed begynte flere forskjellige arkeologiske organisasjoner å samarbeide om og lobbyere for en ny lovgivning. Det ble gjort noen endringer i lovforslaget i forhold til det første utkastet fordi samlere, både kommersielle og amatører, var i mot forslaget. Dermed var det for eksempel fortsatt lov å foreta overflatesamling av pilespisser (McGimsey III og Davis 1984:118, Smith 2004:134-135).

I 1980 ble NHPA fra 1966 fornyet gjennom et lovtilllegg, paragraf 110, men hovedkjernen i loven var fortsatt den samme. Paragraf 110 tydeliggjorde de føderale etatenes ansvar for å identifisere og beskytte historiske områder, samt etatenes ansvar for å lage prosjekter eller programmer som fremmer NHPAs oppgaver². Paragraf 110 har også styrket innenriksdepartementets utvikling av retningslinjer for handling i forbindelse med kulturressurser (McGimsey III og Davis 1984:120).

Native American Graves Protection and Repatriation Act (heretter NAGPRA) ble vedtatt i 1990. I henhold til denne loven, må rester av mennesker og noen typer kulturelle gjenstander tilbakeføres dersom en føderalt anerkjent indianerstamme kan vise at de har en tilknytning til materialet gjennom kultur eller slektskap. Samtidig regulerer loven utgravning av menneskelevninger på føderalt land og på reservater. Denne loven har blitt sett på som et slags kompromiss mellom arkeologer og indianere, og har fått forskjellig mottakelse av arkeologer og indianere. Noen indianere er negative fordi de mener den ikke går langt nok i å sikre deres interesser, mens noen arkeologer derimot mener at den nettopp går for langt i å sikre indianernes interesser. Det dominerende synet blant arkeologer og indianere virker likevel å være positivt, og at NAGPRA er et akseptabelt kompromiss mellom to forskjellige verdisystemer (Smith 2004:138-139).

---

² http://www.nps.gov/history/hps/fapa_110.htm

Amerikansk lovgivning regulerer utgravninger på offentlige landområder. Utgravninger på private eiendommer styres imidlertid fritt av eieren, og han/hun kan gjøre hva de vil med eventuelle gjenstander (Vitelli 1984:148).

2.2.2 Norge

Norge fikk sin *Lov om Fredning og Bevaring af Fortidslevninger* i 1905, men det første arbeidet med å få en slik lov hadde startet lenge før. Allerede i 1851 lå det et lovforslag til behandling hos direksjonen til Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring (heretter FNFB), men lovforslaget ble avvist. Både Nicolay Nicolaysen (1817-1919), formann i FNFB, og Oluf Rygh (1833-1899), som jobbet ved Universitetets Oldsaksamling, var negative til utviklingen av en kulturminnelov, fordi den ville innebære et for stort inngrep i den private eiendomsretten (Trøim 2005:48). Nicolaysen og Rygh mente at et slikt lovverk ville innskrenke den private eiendomsretten, og var i mot inngrep i den private eiendomsretten. Nicolaysen så oppkjøp som eneste måte å sikre slike fortidsminner på, og foreningen arbeidet derfor for vern av bygninger og ruiner, men når det gjaldt fornminner var hovedfokuset på bevaring av gjenstandsmaterialet (Trøim 1992:32,39-40, Lidén 1993:18).

Det skulle gå 21 år fra det første lovforslaget ble fremmet og til det kom et nytt. Det nye lovforslaget ble laget av Jørgen Brunchorst, Gabriel Adolf Gustafson og Hans Aall, og viser at ikke hele fagmiljøet var fornøyd med den rådende situasjonen. Forslaget ble sendt til Kirke- og undervisningsdepartementet den 3. november 1897, og derfra sendt ut på høring, en runde som varte i fire år (Trøim 2005:50,52). At høringsrunden tok så lang tid, skyldes at forskjellige institusjoner hadde ulike meninger, og hovedstriden gjaldt blant annet innskrenkningen av eiendomsretten (Trøim 1992:46-47). I 1899 døde Rygh, og dermed ble motstanden mot å lage en kulturminnelov svekket. Gustafson overtok jobben som professor ved Universitetets Oldsaksamling etter Rygh, men likevel gikk den videre prosessen med å få vedtatt en kulturminnelov tregt (Trøim 2005:52).

Karl Rygh (1839-1915), Oluf Ryghs bror, og bestyrer ved Videnskabselskabets oldsamling i Trondheim, så problemene som eksisterte med antikvitetshandlere som kjøpte opp oldsaker. K. Rygh påpekte at en lov som forbød slik handel ikke eksisterte av frykt for at den åpne

handelen skulle gå over til handel i smug. I 1903 belyste Bergen Museum, Videnskabselskabet i Trondheim og Tromsø Museum problemet med at norske oldsaker ble ført ut av landet. Det ble derfor utarbeidet en lov som skulle hindre slik eksport, og den ble vedtatt 17. mai 1904, *Lov om forbud mod at udføre fortidslevninger af landet*. Den ga likevel rom for at man kunne gi bort eller selge slike eiendeler, så fremt det var innenfor landets grenser. 1904-loven var en midlertidig lov, i påvente av den endelige kulturminneloven, og våren 1905 hadde Kirke- og undervisningsdepartementet utarbeidet det endelige lovforslaget. Den 13. juli 1905 ble loven vedtatt av Stortinget (Trøim 2005: 48-49, 52-54). Som følge av loven fikk de fem hovedmuseene i Norge (Oslo, Bergen, Stavanger, Trondheim og Tromsø) enerett på utgravning og innsamling av materiale i Norge, slik det fortsatt er i dag (Trøim 1992:89).

Loven av 1905 beskyttet oldsaker fra før reformasjonen (1537) mot eksport, men ikke yngre gjenstander. Etter hvert skulle dette vise seg å være et problem, fordi amerikanske antikvitetshandlere kjøpte opp gjenstander som ikke var dekket av loven. Det hadde allerede ved utarbeidelsen av 1905-loven kommet et forslag fra FNFB som gikk ut på at gjenstander av kulturhistorisk interesse fra etter reformasjonen skulle kontrolleres på lik linje med gjenstander fra før reformasjonen (med hensyn til eksport). Dette ble også tatt opp igjen i 1907-08, og av Riksantikvaren i 1914. Riksantikvaren ønsket at forbudet mot eksport av oldsaker i loven også skulle omfatte løse kulturminner eldre enn 100 år, men dette ble avvist. 1927 var neste gang temaet kom opp, og årsaken var igjen at norske kulturminner ble ført ut av landet. Kirke- og undervisningsdepartementet fremsatte en hemmelig proposisjon, som ble behandlet bak lukkede dører i Odelstinget, om en endring i § 10 av 1905-loven, og proposisjonen ble enstemmig vedtatt den 8. april 1927. Dermed ble også viktige fortidsminner eldre enn 100 år beskyttet mot eksport (Trøim 1992:95-96).

Videre arbeid med å revidere 1905-loven begynte i 1939, men på grunn av andre verdenskrig stoppet dette opp, fram til norsk arkeologimøte i 1946, hvor Sigurd Grieg og Per Fett hadde laget egne forslag til lovendring. Disse forslagene ble diskutert på møtet, og representantene ble enige om å jobbe videre for at fortidslevninger skulle registreres og føres inn i panteregisteret. Det skulle videre være en egen fredningsnemnd i forbindelse med jordstyrene,

og vern av bebyggelse skulle bli en del av loven. De ønsket også visse endringer i loven, slik at jord som ble brukt som beitemark, hvor det var fortidslevninger, fortsatt skulle kunne brukes til dette formålet. Ved offentlige arbeid som utgjorde en fare for faste fortidslevninger, skulle det kunne utføres undersøkelser på stedet. Etter anmodning fra arkeologmøtet ble det nedsatt en lovkomité som på basis av de retningslinjene som var gitt fra arkeologmøtet, kom med et forslag til endringer og tillegg til 1905-loven. Sverige hadde i 1942 fått en ny lov på dette feltet, og for å se hvordan den fungerte i praksis ble to konservatorer sendt til Sverige. De konkluderte med at loven, med visse endringer, også skulle kunne brukes i Norge. Etter en konferanse med Kirke- og undervisningsdepartementet fant utvalget ut at hele loven skulle revideres og språklig forenkles, og det endelige forslaget ble sendt til departementet 27. april 1948. Fortidslevninger fra oldtid og middelalder var fortsatt automatisk fredet. Forslaget åpnet også opp muligheten for departementet til å frede nyere kulturminner, og et så stort område rundt som nødvendig. Utgravninger utført av usakkyndige skulle ikke lenger være lov, og ble sett på som ødeleggelse. Den 29. juni 1951 ble *Lov om fornminne* vedtatt, med noen små endringer fra det forslaget som var lagt fram i 1948 (Trøim 1992:105-108,127).

Arkeologenes hensikt med bestemmelsene i 1951-loven ble ikke fulgt opp, med det resultat at mange fortidsminner ble ødelagt. For å endre på dette ville arkeologene at kulturminnevernet skulle omorganiseres. De eksisterende registreringene var ikke gode nok, og for å drive et mer effektivt vern ville det være viktig å utføre omfattende registreringer. I 1960 vedtok Stortinget å opprette et kontor for kulturvern, tilknyttet Kirke- og undervisningsdepartementet. Kontoret skulle behandle saker i forbindelse med fredningslovgivningen, som inkluderer *Lov om bygningsfredning*, *Lov om fornminne* og *Lov om naturvern*. 1951-loven viste seg etter hvert å være uklar, og den manglet dessuten bestemmelser som skulle verne nye funngrupper, slik som skipsfunn. Etter at dette ble avdekket, la Riksantikvaren fram forslag til endring av loven, slik at skip eldre enn 150 år ble fredet. Forslaget ble senere utvidet til også å gjelde last og gjenstander om bord. Kirke- og undervisningsdepartementet og Justisdepartementet mente at det ikke var behov for å sikre gjenstander om bord i skip annerledes enn etter de gjeldende reglene, og forkastet den delen av forslaget. Den 22. mars 1963 ble lovendringen vedtatt, og beskyttet nå skip eldre enn 100 år. Først 11 år etter, i 1974, ble også gjenstander som tilhørte skip eldre enn 100 år vernet (Trøim 1992:129-130, 132, 140-145).

Arkeologimiljøet nedsatte en egen lovkomité som skulle se på behovet for å revidere denne loven i 1967. Komiteen hadde støtte fra Kirke- og undervisningsdepartementet, men skulle alene se på loven og foreslå endringer. Etter hvert skulle komiteens arbeid også komme til å omfatte endringer i administrasjonsordningen, slik at håndhevelsen av lovens bestemmelser skulle bli mer effektiv. I 1968 sendt komiteen flere forslag ut til høring hos Riksantikvaren og museene, og i 1970 ble et endelig utkast oversendt til Kirke- og undervisningsdepartementet. Samtidig som denne komiteen jobbet med å lage et utkast til ny kulturminnelov var det også ved kongelig resolusjon nedsatt en komité som jobbet med bygningsfredning. Fra 1. januar 1973 var ikke lenger kulturminnevern underlagt Kirke- og undervisningsdepartementet, men kom i stedet inn under det nyopprettede Miljøverndepartementet. I 1975 sendte Miljøverndepartementet ut til høring et utkast til lov om fornminne. Departementet hadde der fulgt mange av de forslagene som arkeologenes lovkomité hadde kommet med. I 1977 kom det et nytt utkast fra Miljøverndepartementet, det nye utkastet gikk ut på å samordne *Lov om bygningsfredning* fra 1920 og *Lov om fornminne* fra 1951, til en felles lov, og *Lov om Kulturminner* (kulturminneloven) som ble vedtatt i 1978 (Holme 2005:10, Trøim 1992:146-148, 152, 154-156). I denne loven ble også samiske kulturminner eldre enn 100 år vernet. En grunn til at de samiske kulturminnene ble vernet, er mangelen på skriftlige kilder, samtidig som disse kulturminnene ofte er mer forgjengelige, og fordi de har betydning for den samiske kulturarven (Kahn 2007: 146, Schanche 2005:56). Loven har i etterkant blitt endret flere ganger, og ble blant annet omfattende revidert i 2000 (Holme 2005:10).

2.3 Utviklingen av internasjonale konvensjoner med fokus på UNESCO og UNIDROIT

Utviklingen av internasjonale konvensjoner har vært viktig i arbeidet for å styrke beskyttelsen av kulturminner, og konvensjoner spiller en sentral rolle i internasjonalt samarbeid, fordi det ikke finnes et enkeltland som alene kan hindre plyndringen av vår felles kulturarv. Derfor skal jeg kort se på utviklingen av konvensjonene som beskytter kulturminner.

UNESCO ble dannet i 1945 og er et spesialisert organ tilknyttet De forente nasjoner (FN)³. I mai 1954 ble *Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict* (Haag-konvensjonen) utarbeidet. Det var mye debatt og diskusjon i forbindelse med konvensjonen, men det var enighet om behovet for å beskytte kulturminner på et internasjonalt nivå. Gjennom konvensjonen erkjente man at kulturminner ble påført store ødeleggelser under konflikter, og at det var viktig å bevare menneskers kulturarv. Samtidig ble det klart at det måtte skje tiltak både på nasjonalt og internasjonalt nivå for at beskyttelsen skulle være effektiv (UNESCO 1954, Boylan 2002:64).

I 1970 ble det holdt en konferanse av UNESCO, hvor UNESCO-1970 ble vedtatt (Vitelli 1984:150). Haagkonvensjonen av 1954 er ikke nevnt i konvensjonen av 1970. UNESCO-1970 har en mer detaljert beskrivelse av hva som utgjør kulturell eiendom, og en av målsetningene ved denne konvensjonen var å forby handel med stjålne kulturgjenstander (Boylan 2002:78). UNESCO-1970 er et resultat av en gradvis utvikling, hvor man etter hvert så behovet for en internasjonal konvensjon med den hensikt å beskytte kulturgjenstander. Denne konvensjonen understreker betydningen av internasjonalt samarbeid, og at ingen land eller organisasjoner kan lage et lovverk for hele det internasjonale samfunnet, eller fungere som verdenspoliti. Konvensjonen fungerer i stedet som en slags rettesnor, og etter å ha ratifisert konvensjonen må nasjonen innarbeide den i sin egen lovgivning. De tre hovedpunktene for konvensjonen er at hvert enkelt land beskytter sin egen kulturarv, etablerer lovlige måter for å utveksle kulturelle gjenstander, og at det etableres et lovverk for å beskytte kulturarv som tilhører andre nasjoner (Korsell et al. 2006:54, Vitelli 1984:150).

I 2001 ble en ny UNESCO konvensjon utarbeidet, *Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage*. Den påpeker at kulturarven under vann også er en viktig del av vår felles kulturarv, og som det vil være av interesse å beskytte. Konvensjonen retter seg blant annet etter UNESCO-1970, og er et resultat av behovet for en konvensjon som retter seg direkte mot beskyttelse av kulturminner under vann, blant annet på grunn av økt interesse for slike kulturminner (UNESCO 2001).

---

³ <http://www.unesco.org/new/en/unesco/about-us/>

UNIDROIT ble etablert i 1926 som et underorgan for Folkeforbundet. Etter oppløsningen av Folkeforbundet ble UNIDROIT gjenetablert som en uavhengig internasjonal organisasjon på basis av en multilateral avtale, men blir gjerne sett på i sammenheng med FN. Dette er fordi de i 1959 inngikk et samarbeid med hverandre, som går ut på at de skal utveksle informasjon og dokumentasjon i saker hvor de har felles interesser⁴.

I 1995 ble UNIDROIT-konvensjonen vedtatt i Roma, men arbeidet med konvensjonen ble påbegynt allerede på 1980-tallet, etter hvert som man så begrensningene til UNESCO-1970 (Spiegler og Kaye 2001:127). UNIDROIT-konvensjonen er et resultat av at UNESCO-1970 trengte å bli supplert, blant annet fordi den ikke svarte godt nok på hva som skulle skje i saker hvor kjøper ikke visste om at gjenstanden var blitt plyndret. UNIDROIT-konvensjonen utfyller UNESCO-1970, og UNIDROIT-konvensjonen har tilbakeføring av ulovlig fjernede kulturgjenstander som et hovedpunkt (Korsell et.al. 2006:55, Pachauri 2002:271). Siden UNIDROIT-konvensjonen bruker de samme definisjonene som UNESCO-1970, kan de to konvensjonene jobbe sammen, og stater kan velge å ratifisere begge avtalene. Lawrence Kaye påpeker at det under møtet i Roma var liten optimisme å spore i forhold til konvensjonen, fordi det hersket så stor uenighet at man ikke trodde man skulle få konvensjonen på plass. Likevel nådde man tilslutt et kompromiss. Å forlate konvensjonen uten enighet ville kunne sendt ut signaler til de som driver med ulovlig handel av kulturminner, om at de kunne holde på som de ville (Spiegler og Kaye 2001:128).

2.4 UNESCO-konvensjonen

UNESCO-1970, ble som tidligere nevnt, etablert i 1970 i Paris. I introduksjonen til konvensjonen poengteres det at kulturgjenstander er ett av basiselementene til en sivilisasjon, og at deres fulle verdi bare kan oppleves ved mest mulig informasjon om deres opprinnelse og historie. Det er derfor viktig at hver stat beskytter sine kulturgjenstander mot ulovlig utgravning og eksport. Konvensjonen består av 26 artikler, jeg vil se på ni ettersom det er disse som har relevans i denne oppgaven.

---

⁴<http://www.unidroit.org/dynasite.cfm?dsmid=103284>, og http://untreaty.un.org/unts/1_60000/18/9/00034407.pdf

2.4.1 Konvensjonens artikler

Artikkel 1 definerer begrepet kulturell eiendom som ”eiendom som på basis av religiøse eller sekulære årsaker har blitt valgt av hver stat for deres betydning for arkeologi, forhistorie, historie, litteratur, kunst og vitenskap” (min oversettelse fra UNESCO-1970). Ved at hver stat har mulighet til å velge selv hva som de ser på som betydningsfullt, tar man hensyn til at det vil kunne være forskjeller i hva ulike stater ser på som viktig, og statenes egne synspunkter på hva som er av betydning blir på sett og vis likestilt (O’Keefe 2007:34). Videre defineres det også forskjellige kategorier som gjenstandene må tilhøre, og de viktigste i forbindelse med arkeologisk materiale vil være 1 c) materiale fra arkeologiske utgravninger (både lovlige og ulovlige) og oppdagelser, og 1 d) deler av kunstneriske eller historiske monumenter, eller arkeologiske lokaliteter som har blitt delt/stykket opp.

Gjennom artikkel 2 anerkjenner medlemslandene at ulovlig import, eksport, og overføring av eiendomsrett er en av hovedgrunnene til forringelse av kulturarven i materialets opprinnelsesland, og at internasjonalt samarbeid er det mest effektive i beskyttelsen av hvert lands kulturmateriale. Medlemslandene må prøve å bekjempe slike handlinger med alle midler som de har tilgjengelig. I artikkel 3 kommer det frem at import, eksport og overføring av eiendomsrett skal være ulovlig dersom de bestemmelsene som har blitt vedtatt gjennom konvensjonen ikke opprettholdes. Artikkel 4 viser til kategorier for hva slags materiale som tilhører hvert lands kulturarv, og som alle medlemsstater dermed må anerkjenne.

Etter artikkel 5 plikter medlemslandene at de etter behov skal opprette nasjonale etater som kan ta seg av og beskytte kulturarven, og utføre diverse oppgaver, som for eksempel å bidra til utviklingen av lovverk og reguleringer for å beskytte kulturarven. Medlemslandene forplikter seg også gjennom artikkel 6 til å innføre sertifikater som sier at den eksporterende staten tillater at den aktuelle gjenstanden kan eksporteres, og forby eksport av gjenstander hvor det ikke følger med slike sertifikater. I henhold til artikkel 7 må det også iverksettes tiltak som i samsvar med den nasjonale lovgivningen kan stoppe museer og lignende institusjoner fra å anskaffe gjenstander som har blitt ulovlig eksportert etter at konvensjonen trådte i kraft (i begge land). De må også gjøre hensiktsmessige tiltak for å tilbakeføre kulturgjenstander som

har blitt importert etter at konvensjonen trådte i kraft, og staten som krever gjenstanden tilbakeført må vise frem dokumentasjon som berettiger kravet.

Dersom kulturarven til et medlemsland til konvensjonen er i stor fare, kan de etter artikkel 9 henvende seg til andre land som er berørt av dette problemet. De vil da være forpliktet til å delta i forsøk på å fastsette og iverksette nødvendige tiltak. Eksisterer det ingen avtale, må de statene som blir berørt, så langt det er mulig, iverksette midlertidige tiltak for å unngå at det skjer uopprettelig skade på den anmodende statens kulturarv. På bakgrunn av artikkel 10 må statene forsøke å begrense omsetningen av gjenstander som har blitt ulovlig utført, gjennom å informere og opplyse om plyndring, og skape en forståelse for hvor ødeleggende tyveri og ulovlig utgravning er for kulturarven.

2.4.2 Kommentar til UNESCO-konvensjonen

Et problem i forhold til UNESCO-1970 er knyttet opp til tolkning av innholdet i de forskjellige artiklene, og hvilken betydning de har. Hvilken tolkning et medlemsland velger, vil ha betydning for hvordan de forholder seg til konvensjonen, og i hvilken grad konvensjonen blir implementert i deres nasjonale lovverk. Forskjellige rettssystemer vil nemlig kunne føre til andre tilnærminger og tolkninger av UNESCO-1970. Siden jurister er sterkt involvert i implementeringen av internasjonale konvensjoner i nasjonale lovverk, vil deres forståelse og utdanning ha betydning for hvordan det blir gjennomført i de enkelte landene. Patrick O'Keefe (2007:29) viser til at det har blitt uttalt at bare en liten del av konvensjonen har fått merkbare operative konsekvenser, og at flere av artiklene er ineffektive, men det er de som mener at artikkel 1 til 6 kommer med uttalelser som burde gjelde for de mer spesifikke bestemmelsene i artikkel 7 og 9. For å vise at forskjellige tolkninger er problematisk for beskyttelsen av kulturgjenstander, vil jeg se nærmere på tolkninger av noen av artiklene.

Artikkel 3 handler som nevnt tidligere om at import, eksport og overføring av eiendomsrett skal være ulovlig, dersom de bestemmelsene som har blitt vedtatt gjennom konvensjonen ikke opprettholdes. Denne artikkelen blir sett på som en av de bestemmelsene i UNESCO-1970 som er vanskeligst å tolke. Det har blant annet har ført til at USA har valgt ikke å gjøre noe i

forhold til den. Det er tre hovedmåter artikkelen blir tolket på. Den ene er at den ikke har betydning. Den andre er at statene anerkjenner slike handlinger som ulovlige etter internasjonal lov, og den tredje er at stater gjennom sitt nasjonale lovverk skal se på handlinger som er et brudd på det nasjonale lovverket til et annet medlemsland, som ulovlig (O'Keefe 2007:41,43).

Artikkel 5 krever at hvert land på en hensiktsmessig måte etablerer passende nasjonale tjenester for å beskytte kulturarv. Dette gir hvert enkelt land veldig mye rom for hvordan de vil velge å organisere kulturminnevernet, og kan føre til at enkelte stater ikke iverksetter strenge nok tiltak. Dersom en stat ikke gjør en god nok jobb med å beskytte kulturarven, eller sikre at tiltakene for å beskytte kulturminnene fungerer, vil det medføre et brudd på bestemmelsen (O'Keefe 2007:48,52-53).

Hvordan artiklene blir tolket har dermed betydning for hvordan stater velger å forholde seg til konvensjonen, men O'Keefe (2007:30) påpeker at det er problematisk at et medlemsland kan velge ikke å tolke artiklene i konvensjonen på strengeste måte. Dermed ses det også bort fra prinsipper som er en del av konvensjonen. Han viser også til at et strengere syn for eksempel kunne føre til at bestemmelsene i artikkel 2 og 3 skaper juridiske forpliktelser, men dette motsies av tradisjonelle metoder for nasjonalt lovgivning og tolkning av rettssystemer (O'Keefe 2007: 30-31). Fordi tolkning er avgjørende for i hvilken grad konvensjonen blir inkorporert i forskjellige nasjonale lovverk, og dermed også avgjørende for hvor sterk beskyttelse materialet får, er det viktig at statene velger den strengeste tolkningen. Ettersom konvensjonens artikler ikke får betydning for land som ikke har ratifisert den, må styrken til konvensjonen ses i forhold til hvor mange som har ratifisert den. Etter hvert som flere stater har ratifisert den, har den blitt et viktigere verktøy i kampen mot ulovlig eksport og import av plyndret og stjålet materiale.

2.5 UNIDROIT-konvensjonen

UNIDROIT-konvensjonen *On Stolen or Illegally Exported Cultural Objects*, ble som tidligere nevnt etablert i Roma i 1995. I introduksjonen til UNIDROIT-konvensjonen blir det poengtert at landene som har ratifisert denne konvensjonen ser viktigheten av å beskytte kulturarven, og

at de er bekymret for den ulovlige handelen med kulturgjenstander og skadene den forårsaker. Meningen bak denne konvensjonen er å lette tilbakeføringen av kulturgjenstander, og den anerkjenner arbeidet som UNESCO-1970 har gjort for å beskytte kulturgjenstander. UNIDROIT-konvensjonen består av 21 artikler, hvor av syv omtales videre fordi de har relevans til oppgaven.

2.5.1 Konvensjonens artikler

Artikkel 1 i konvensjonen gjelder for internasjonale krav om tilbakeføring av stjalne kulturgjenstander, hvor gjenstanden har blitt ulovlig utført fra en av medlemsstatene jf. statens lovverk. Definisjonen av hva som er kulturell gjenstand blir avklart gjennom artikkel 2 og tillegget til konvensjonen. Denne definisjonen er den samme som eksisterer i artikkel 1 av UNESCO-1970. De eller den som har en stjålet kulturgjenstand, skal i henhold til artikkel 3 levere den tilbake. Artikkelen definerer videre hva som kan klassifiseres som en stjålet gjenstand, og viser til at gjenstander som har blitt ulovlig utgravd eller utført skal betegnes som stjålet, dersom dette er i tråd med lovgivningen til den gjeldende staten. Eventuelle krav om tilbakelevering må fremmes i løpet av tre år etter at man vet hvor gjenstanden befinner seg og hvem som besitter den, eller i løpet av 50 år fra gjenstanden ble stjålet.

Det finnes likevel unntak, blant annet for gjenstander som er en viktig del av et identifisert monument, en arkeologisk lokalitet eller tilhørende en offentlig samling. Dersom krav om tilbakeføring av gjenstander ikke er fremmet i løpet av 50 år fra da de ble stjålet, kan de likevel kreves tilbake i løpet av tre år etter at man får vite hvor de er. Dette betyr at gjenstander som er ulovlig tatt fra en arkeologisk lokalitet kan kreves tilbakeført selv 200 år etter at gjenstanden ble stjålet, når dette ikke er tidligere kjent. Man må likevel huske at konvensjonen ikke har tilbakevirkende kraft. Kapittel 3 omfatter artikkel 5 til og med artikkel 7, og omhandler tilbakelevering av ulovlig eksporterte kulturgjenstander. I henhold til artikkel 10 gjelder tilbakeføring av gjenstander i kapittel 2 og 3 bare for land som har ratifisert konvensjonen, og gjenstander som befinner seg i land som har ratifisert den. Selv om konvensjonen bare beskytter gjenstander som er stjålet eller ulovlig eksportert etter at konvensjonen ble ratifisert, og ble tatt fra og befinner seg i en stat som har ratifisert avtalen, så betyr ikke dette at konvensjonen legaliserer eller legitimerer slike ulovlige handlinger. Dette

blir tydelig poengtert i artikkel 10 paragraf 3, hvor det står at konvensjonen ikke på noen måte legitimerer noen form for ulovlig transaksjon som har skjedd før medlemsstatene ratifiserte avtalen.

2.5.2 Kommentar til UNIDROIT-konvensjonen

UNIDROIT-konvensjonen kom i 1995, 25 år etter at UNESCO-1970 ble vedtatt. I løpet av den tiden har man hatt mulighet til å studere UNESCO-1970s sterke og svake sider, og trekke lærdom fra dette i arbeidet med UNIDROIT-konvensjonen. UNIDROIT-konvensjonen går lengre enn UNESCO-1970 i forhold til å sikre tilbakelevering av ulovlig eksporterte gjenstander, men den må i likhet med UNESCO-1970 tolkes. Slike tolkninger kan føre til at konvensjonens bestemmelser i varierende grad blir gjennomført.

Artikkel 5 (3)(c) kan for eksempel tolkes på forskjellige måter. Artikkel 5 (3) går ut på at objekter som har blitt ulovlig eksportert skal tilbakeføres dersom gjenstandene som er fjernet er til skade for interesser spesifisert i artikkel a-d. Artikkel c gjelder for bevaring av informasjon, og her vil en mulig tolkning være at det ikke vil være noe poeng i å levere gjenstandene tilbake, fordi det hovedsakelig er funnstedet som kan gi informasjon i forhold til gjenstanden. Siden gjenstanden allerede er ført vekk fra funnstedet, vil det være av liten betydning å få gjenstanden tilbakeført (Mackenzie 2005b:96).

Et viktig poeng med UNIDROIT-konvensjonen er at selv om mange land har ratifisert konvensjonen, er det en svakhet at det ikke finnes sanksjoner for brudd på deler av konvensjonen. Konvensjonen er dermed avhengig av at statene selv velger å implementere deler av konvensjon i deres egne lovverk, for å ha noen form for kraft, og dette gjelder også UNESCO-1970 (Mackenzie 2005b:99).

2.6 Kulturminneloven

Da Norge ratifiserte UNIDROIT-konvensjonen i 2001, og UNESCO-1970 i 2007, krevde det begge ganger endringer i kulturminneloven. Ved ratifiseringen av UNIDROIT-konvensjonen skjedde det endringer i lovverket i forhold til tilbakeføring av kulturgjenstander og i forbindelse med godtroerverv. UNESCO-1970 førte blant annet til endringer i forbindelse med

import av kulturgjenstander, slik at det ble forbudt å innføre gjenstander som er ulovlig utført fra en medlemsstat (Knudsen 2007).

Formålet med kulturminneloven er i henhold til § 1. *Lovens formål*, å verne kulturminner og kulturmiljøer som del av vår kulturarv og identitet, og den sier at det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressursene. § 1 er en formålsparagraf og en politisk programerklæring. Den er med på å danne et utgangspunkt for tolkning av loven og forvaltningsskjønn (Finne og Holme 2005:24).

2.6.1 Sentrale paragrafer i Kulturminneloven

Under definisjonen av hva som er et kulturminne i § 2. *Kulturminner og kulturmiljøer - definisjoner* kommer det frem at kulturminner inkluderer alle spor etter menneskelig aktivitet i vårt fysiske miljø, og at kulturmiljøer er områder hvor kulturminner utgjør en større helhet (egen tolkning). I forhold til vern av norske kulturminner mot plyndring er § 3. *Forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner* interessant, fordi den blant annet sier at det ikke er tillat å iverksette tiltak som å grave ut eller flytte et automatisk fredet kulturminne uten at det er lovlig etter § 8. *Tillatelse til inngrep i automatisk fredete kulturminner*. § 8 innebærer at før det iverksettes tiltak som kan påvirke automatisk fredete kulturminner, må det meldes fra til vedkommende myndighet. Dette er i hovedsak Miljøverndepartementet, landsdelsmuseene, og fylke-/Sametinget, med unntak av saker relatert til inn- og utførsel av kulturminner i forbindelse med § 23, som styres av Kulturdepartementet. Det gir myndigheten anledning til å ta stilling til om tiltaket vil ramme automatisk fredete kulturminner, når de skal fatte en beslutning om og hvordan et tiltak kan iverksettes. I Norge går grensen for hva som er et automatisk fredet kulturminne ved år 1537⁵ og eldre enn 100 år for samiske kulturminner. Er kulturminnene yngre enn dette er de ikke automatisk fredet, og en eventuell fredning må gjøres som vedtak. Løse kulturminner som omfattes av fredningsbestemmelser er gjenstander fra før år 1537, mynter fra før 1650 og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år (Fjell og Holme 2005:103).

---

⁵ Samt stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537-1649, dersom vedkommende myndighet ikke har bestemt noe annet.

Gjenstander som ikke kan knyttes til noen eier, blir i henhold til § 12. *Eiendomsretten til løse kulturminner*, statens eiendom. Etter en lovendring i 2001 av hevdsløven (etter oppfølging av UNIDROIT-konvensjonen) er det ikke lenger mulig å vinne hevd til løse kulturminner og gjenstander som kommer fra en ulovlig utgravning eller som har blitt holdt tilbake etter en lovlig utgravning. I tillegg ble det gjort endringer ved godtroervervloven i 2001. Det er ikke mulig med godtroerverv når gjenstanden har fremkommet gjennom ulovlig utgravning, eller ved at noens rett til den har blitt krenket ved at gjenstanden har blitt holdt tilbake etter en lovlig utgravning. Loven er ikke tilbakevirkende. Et eksempel kan være at noen har funnet et løst kulturminne på en tur. Personen tar med seg gjenstanden hjem og selger den etter en tid. Personen som da kjøper den vil ikke få beholde den med bakgrunn i at han/hun handlet i god tro, men må i stedet levere inn gjenstanden (Fjell og Holme 2005:106,108). De som finner løse kulturminner skal etter § 13. *Vern, finnerlønn mv.* så fort som mulig melde i fra om funnet til nærmeste politimyndighet på stedet eller vedkommende myndighet etter loven. I praksis innebærer dette at personer må melde i fra med en gang de har mulighet til det. En del andre land har klarere bestemmelser som angir hvor lang tid personer har på å melde i fra. Derfor vil jeg karakterisere gjenstander som plyndret dersom de har blitt tatt uten å bli rapportert inn til myndighetene, eller har blitt ulovlig utgravd.

§ 23. *Utførselsforbud* beskytter norske kulturminner mot å bli ført ut av landet. Etter § 23 i kulturminneløven kan Kulturdepartementet gi nærmere regler om hvilke gjenstander som beskyttes av loven, og disse er presisert i *Forskrift om utførsel og innførsel av kulturgjenstander*. § 23 poengterer blant annet at kulturmateriale av stor betydning ikke må føres ut av landet uten de rette tillatelsene, og forskriften sier også at det normalt ikke vil gis utførselstillatelse viss kulturgjenstanden har stor betydning for forskning, bevaring eller formidling. Midlertidig utlån av gjenstander til museer i utlandet er unntatt dette utførselsforbudet, når lånet og forsendelsen skjer gjennom et norsk museum med kompetanse på feltet (Finne et al. 2005:191).

Samtidig som § 23 skal hindre at viktige kulturminner blir ført ut av landet, skal § 23a. *Forbud mot innførsel av kulturgjenstander*, hindre at kulturgjenstander som er ulovlig utført fra en stat som har ratifisert de samme avtalene som Norge, kommer inn i landet. Denne loven skiller

ikke på hvordan man har fått tak i gjenstandene, men om utførselen er lovlig, og dette baseres på lovgivningen til landet hvor gjenstandene utføres. Gjenstander ført ut i strid med denne statens lovgivning, gjenstander som mangler gyldig sertifikat som er påkrevd etter nasjonal lovgivning, som gir tillatelse til eksport, overskridelse av fristen for midlertidig utførelse eller krenkelse av vilkårene for den midlertidige utførelsen, er etter *Forskrift om utførsel og innførsel av kulturgjenstander* ulovlig.

Når det gjelder de ratifiserte avtalene, viser denne forskriften til at de gjelder for stater som inngår i EØS, har ratifisert UNIDROIT-konvensjonen eller UNESCO-1970. Dette betyr dermed at det bare er kulturgjenstander som har blitt lovlig utført, som kan tas inn i Norge. Har en ulovlig fjernet kulturgjenstand derimot kommet inn i Norge, skal den i henhold til § 23b. *Tilbakelevering av kulturgjenstander og erstatning*, tilbakeleveres dersom både Norge og staten hvor gjenstanden har sin opprinnelse, har ratifisert de samme avtalene om tilbakelevering. Etter § 23c. *Ettersøking mv.* skal vedkommende myndighet bistå med å ettersøke en kulturgjenstand og bidra til at den tilbakeleveres. *Forskrift om tilbakelevering av stjålne og ulovlig utførte gjenstander* definerer hvilke gjenstander som beskyttes i henhold til § 23b og sier at kulturgjenstandene som er inkludert i kategoriene i forskriften vil omfattes dersom deres verdi tilsvarer eller er høyere enn verditersklene som har blitt satt. Arkeologiske gjenstander er uavhengig av verdi, og vil dermed alltid være beskyttet gjennom denne forskriften. Gjenstandene blir likevel bare beskyttet så fremt den staten som krever gjenstanden tilbakeført er medlem i EØS, eller har ratifisert UNIDROIT-konvensjonen og de samme UNESCO konvensjonene som Norge. Det betyr at stater som står utenfor disse avtalene ikke har krav på å få tilbakeført arkeologiske gjenstander. Dette viser betydningen av at stater har ratifisert UNIDROIT-konvensjonen og UNESCO konvensjonene i saker relatert til tilbakeføring av kulturgjenstander.

2.6.2 Kommentar til Kulturminneloven

Kulturminneloven har likevel sine begrensninger for beskyttelse av plyndrede gjenstander, og Norge har i forbindelse med tilbakeføring av ulovlig importerte og eksporterte gjenstander bare gått så langt som vi er forpliktet til (Finne et al. 2005:196). I tillegg gjelder lovverket bare for tilbakeføring av gjenstander til land som har ratifisert de samme avtalene som Norge. Det

innebærer at gjenstander fra land som ikke har ratifisert disse avtalene, ikke er sikret tilbakelevering. Skulle de velge å ratifisere disse konvensjonene er det likevel slik at lovverket ikke er tilbakevirkende, og disse landene vil bare kunne kreve å få tilbakeført gjenstander som har kommet til Norge etter at de ratifiserte konvensjonen.

Kulturdepartementet har som nevnt tidligere ansvaret rundt § 23 som omhandler utførsel av kulturminner og departementet har utnevnt 12 institusjoner som fatter vedtak om utførsel, mens resten av loven blir styrt av Miljøverndepartementet. ABM-utvikling (Statens senter for arkiv, bibliotek og museum) behandler alle klagesaker relatert til utførsel med unntak av de som har blitt behandlet av Riksantikvaren, hvor Miljøverndepartementet er klageinstans. Gjennom kulturminneloven fremgår det ikke at Kulturdepartementet har noe ansvar i forbindelse med § 23, og lovdata har Miljøverndepartementet oppført som departement for loven⁶. Dette bidrar til å gjøre det uklart hvem man skal kontakte dersom man har spørsmål, og bidrar til å gjøre det mer komplisert å forholde seg til lovverket.

2.7 Forskjeller i kulturminnevern: USA og Norge

Lovverk som beskytter kulturminnene i USA og Norge ble vedtatt på omtrent samme tid, i Norge i 1905, og i USA i 1906. Bakgrunnen for etablering av et slikt lovverk var i USA basert på et ønske om bevaring av gjenstander, og *Antiquities Act* ble blant drevet frem av forskjellige organisasjoner og av arkeologer. Dette har vært tilfellet med de fleste av lovene i forbindelse med kulturminner i USA, men unntaket er NHPA som ble lobbieret frem av ”bevaringsbevegelsen”. I Norge har derimot utviklingen av lovverket vært knyttet opp mot å beskytte gjenstander fra å bli utført, og utviklingen har i hovedsak vært drevet frem av arkeologene, blant annet ved at det har blitt etablert lovkomiteer som skulle se på eksisterende lovverk, og komme med forslag til endringer.

Den største forskjellen mellom USA og Norge er likevel at privatretten vektlegges mye tyngre i USA. Dette kan eksemplifiseres ved at privatpersoner lovlig kan grave ut gjenstander på egen eiendom, eller ta betalt for å la firmaer grave ut områder på sin egen eiendom. Dette kunne vært resultatet i Norge viss Nicolay Nicolaysens syn på privatretten hadde fått innpass i

---

⁶ <http://www.lovdata.no/all/hl-19780609-050.html>

kulturminnevernet. Slik er det ikke, og gjenstander på privat eiendom er også er omfattet av det offentlige vernet i Norge.

Både USA og Norge har ratifisert UNESCO-1970, men likevel i forskjellig grad. Som jeg påpekte i kapittel 2.4.1 kan artiklene i konvensjonen tolkes forskjellig. I forbindelse med artikkel 3 har USA valgt å ikke tillegge den noen betydning, og det betyr at den ikke forplikter dem til å vurdere import, eksport og overføring av eiendomsrett dersom bestemmelsene i UNESCO-1970 ikke opprettholdes. Norge har derimot valgt å forholde seg til den og gjennom § 23a er det ikke lov til å føre kulturgjenstander inn i landet dersom de er ulovlig utført fra en stat som er part i en avtale om tilbakelevering eller tiltak mot ulovlig import, eksport og handel, og hvor Norge også er part. Dermed går Norge lengre enn USA på noen områder, men det har blitt påpekt at Norge likevel ikke går lengre enn hva vi er forpliktet til, det er likevel et spørsmål om tolkning (Finne et al. 2005:196).

2.8 Tendenser

Plyndring av kulturgjenstander er et problem som har eksistert lenge, og utviklingen av arkeologifaget startet på mange måter gjennom det vi i dag vil karakterisere som plyndring. Utviklingen av nasjonale lover og internasjonale konvensjoner har vært svært viktig for å beskytte arkeologiske lokaliteter og gjenstander fra plyndring. Uten vern av både lokaliteter og gjenstander, ville det vært fritt frem for handel med slikt materiale. Lovene er med på å beskytte lokalitetene mot å bli plyndret, og å hindre utførsel eller innførsel av gjenstandene. Etter hvert som man har oppfattet problemet som omfattende internasjonalt, har det også blitt etablert konvensjoner som har til hensikt å beskytte kulturminnene.

UNESCO-1970 er et resultat av en utvikling hvor man så et behov for å beskytte kulturgjenstander, og UNIDROIT-konvensjonen er et resultat av at UNESCO-1970 var for uklar på noen områder og dermed trengte å bli supplert. Dette medfører ingen svekkelse av UNESCO-konvensjonens betydning, for UNIDROIT-konvensjonen er utarbeidet med den hensikt at de to konvensjonene skal kunne fungere sammen. En svakhet med konvensjonene er at antallet stater som har ratifisert konvensjonene har betydning for hvilken kraft de har. Et lavt antall land som har ratifisert konvensjonene medfører at konvensjonene vil være adskillig

svakere enn med et høyt antall medlemsland. Derfor er det avgjørende at land velger å ratifisere dem, slik at deres kraft blir styrket, slik at konvensjonene kan være et godt verktøy i kampen mot ulovlig eksport av plyndrede kulturgjenstander. Samtidig blir konvensjonene tolket av medlemslandene, og dette innebærer derfor at to medlemsland kan tolke artiklene i konvensjonene forskjellig. Dette fører til at noen land mener at enkelte av artiklene mangler betydning eller ikke påfører dem plikter, og dermed ikke implementerer konvensjonene like sterk i sitt nasjonale lovverk. Ettersom det er en mening bak alle artiklene i konvensjonen, er dette problematisk, fordi det fører til forskjeller i hvor langt enkelte land er villige til å gå. Derfor er det viktig at hvert land erkjenner at hver artikkel i konvensjonene har betydning og påfører dem plikter, slik som det for eksempel er gjort i Norge, selv om Norge ikke følger konvensjonene lengre enn hva de er forpliktet til. For å oppnå sterkest mulig beskyttelse, er det også viktig at hver stat velger den strengest mulige tolkningen av konvensjonene.

Ratifisering av UNESCO-1970 og UNIDROIT-konvensjonen vil kunne føre til at stater må gjøre endringer i sitt nasjonale lovverk, og Norge gjorde slike endringer i 2001 da vi ratifiserte UNIDROIT-konvensjonen, og i 2007 da vi ratifiserte UNESCO-1970. I likhet med konvensjonene har også den norske kulturminneloven sine begrensninger, særlig gjelder dette i tilbakeføringssaker hvor loven bare dekker tilbakeføring dersom andre staten har ratifisert de samme avtalene som Norge. Dette oppfatter jeg som et resultat av at Norge har ratifisert UNESCO-1970 og UNIDROIT-konvensjonen, og uten å ha ratifisert disse konvensjonene ville tilbakeføringssaker vært vanskeligere å håndtere.

Kapittel 3: Plyndring i en internasjonal og nasjonal kontekst

I dette kapitlet vil jeg se nærmere på plyndring som fenomen, og hvordan plyndrede gjenstander gjennomgår en transformasjon, fra å være ”sorte” gjenstander til å bli ”grå” gjenstander for at de skal kunne selges på antikvitetsmarkedet. Jeg kommer til å se på hvem som plyndrer gjenstander og hvordan organisert kriminalitet bidrar til å smugle de plyndrede gjenstandene fra sitt opprinnelsesland og ut til markedet. Ettersom gjenstandene som havner på markedet som regel blir kjøpt av noen, er det også interessant å se på hvilket grunnlag de blir kjøpt. Det er ikke bare i land som opplever at arkeologiske lokaliteter blir plyndret at en må håndtere problemet med ulovlig handel med kulturgjenstander.

Alle land er et potensielt marked, og har et ansvar for å iverksette nødvendige tiltak for å bekjempe slik handel. Norge er ikke utpreget plaget av plyndring av arkeologiske lokaliteter, likevel har det forekommet plyndring av skipsvrak fra andre verdenskrig. Fordi folk tjener bra, er Norge et potensielt marked for plyndrede kulturgjenstander. Mange har mulighet til å kunne kjøpe slike gjenstander, som ofte er lett tilgjengelig via internett. Dermed er ikke plyndring og ulovlig handel med kulturgjenstander bare et problem i andre land, det er også noe som Norge må forholde seg til. Derfor skal jeg i dette kapitlet se nærmere på hvilken kompetanse tollvesenet besitter i håndtering av kulturminner, samt politiets kompetanse i forhold til håndtering av kulturminnekriminalitet. I tillegg vil jeg se nærmere på to saker fra Norge relatert til plyndring av kulturminner, og hvordan de ble håndtert av tollvesen og politi.

3.1 Plyndring som problem i en internasjonal kontekst

En sentral del av arkeologien er å produsere forskning, hvor funnkontekst er sentralt. Dette kan gi ny kunnskap om fortiden. Gjennom plyndring blir det arkeologiske materialet tatt vekk i fra sin opprinnelige kontekst, og dette fører til tap av kunnskap man ellers kunne fått gjennom en arkeologisk utgravning. Plyndring virker også ødeleggende på kulturarven til de berørte landene, men kan til en viss grad ”repareres” ved tilbakeføring av gjenstandene (Mackenzie 2005: 251, Mackenzie og Green 2007:1).

Det er vanskelig å kunne fastslå med sikkerhet hvor stort problemet med plyndring av arkeologiske gjenstander er på verdensbasis, ettersom det er en virksomhet som ofte helt eller delvis foregår i det skjulte. De tallene som verserer er derfor bare vurderinger som er gjort av tilgjengelige data, og det finnes forskjellige faktorer som gjør slike vurderinger vanskelig. En slik faktor er om lokaliteten som blir plyndret er kjent for arkeologer eller ikke. Lokalteter som enda ikke har blitt oppdaget av arkeologer, vil være vanskelig å ta med i slike vurderinger, fordi man ikke kjenner til hvor mange slike lokaliteter som eksisterer og hvor mange av dem som faktisk har blitt plyndret (Bowman 2008:229).

Noen eksempler illustrerer hvor stort problem plyndring og handel med ulovlig utgravde gjenstander er internasjonalt: I Italia har politiet mellom 1970 og 1996 berget over 300 000 kulturminner fra ulovlige utgravninger. I Sveits raidet politiet et varehus fullt av kulturminner i 1997. Disse ble anslått til å ha en verdi på 25 millioner pund. Mali er sterkt plaget med plyndring. En undersøkelse viste at 45% av kjente arkeologiske lokaliteter innenfor et område på ca 320 km² var plyndret (Brodie et al. 2000:21-22). Rapporter fra Tyrkia viser at de i 1997 arresterte flere enn 500 plyndrere, som til sammen hadde over 10 000 gjenstander i sin besittelse (Bowman 2008:229).

3.2 Smugling og handel

Handel med antikviteter er lovlig, og gjenstandene skal i utgangspunktet være anskaffet på lovlig vis. Det havner likevel gjenstander på markedet som ikke har blitt lovlig anskaffet og hvor dette kan være vanskelig å avsløre. For å illustrere forskjellene mellom de lovlig og ulovlig anskaffede gjenstandene kan man benytte en gråtoneskala fra sort til hvitt.

3.2.1 Grå – sorte – hvite gjenstander

Grå gjenstander er gjenstander som har blitt anskaffet på det vi i dag vil se på som ulovlig vis. Disse ble gravd ut og ført ut av sitt opprinnelsesland før det ble etablert lover til å beskytte kulturminnene og før ratifisering av UNESCO-1970. Slike gjenstander kan fritt selges. Mange slike gjenstander ble for eksempel ført ut av sitt opprinnelsesland mens de var underlagt kolonistyre, og deres dokumentasjon eller gjenstandshistorie har gått tapt. Hvite gjenstander har blitt lovlig anskaffet. De kommer fra godkjente og dokumenterte utgravninger hvor enten

landeieren eller staten får eierskap. Andelen av gjenstander på markedet som tilhører denne kategorien er veldig liten, og stater vil sjelden være villig til å selge slike gjenstander på markedet, fordi det er i deres interesse å beskytte landets kulturarv. Sorte gjenstander har derimot blitt plyndret etter at gjenstandenes opprinnelsesland har innført lovverk for å beskytte kulturminner og eventuelt ratifisert UNESCO-konvensjonen av 1970. For at nylig plyndrede gjenstander skal kunne selges på det åpne markedet, må de gå fra å være sorte til å bli mer grå. Slike gjenstander bytter ofte hender flere ganger før de ender opp hos private samlere eller museer, og gjennom denne prosessen gjør de gjenstandens ulovlige opprinnelse mindre sporbar. Siden slike gjenstander mangler dokumentasjon og gjenstandshistorie, akkurat som grå gjenstander, er dette en måte å få sorte gjenstander til å bli oppfattet som grå gjenstander, og derfor mulig å omsette (Bowman 2008:226-228, Brodie 2002:2).

3.2.2 Hvordan blir sorte gjenstander grå?

Hvem som utfører plyndringen av en lokalitet kan variere fra personer som driver ”skattejakt” ved bruk av metalldetektor, til lokale innbyggere i fattige land som trenger den ekstra inntektskilden. Likevel skjer plyndring av arkeologiske lokaliteter mest i utviklingsland, hvor store deler av kulturarven blir solgt for å mette etterspørselen på markedet (Mackenzie 2005:249, McCalister 2005:26). Uansett hvor det skjer og hvem som plyndrer, tilhører dette den sorte enden av skalaen.

3.2.2.1 Skattejakt

England er et typisk markedsland hvor gjenstander fra andre nasjoner kommer på markedet, men det kommer også gjenstander for salg som har engelsk opprinnelse. Mange slike gjenstander blir blant annet plyndret ved hjelp av metalldetektorer, av personer som jakter på ”skatter”. Et eksempel på en slik ”skattjakt” i England er ”Salisbury hoard”. Den ble oppdaget i 1985 av to personer som brukte metalldetektor og gjenstandene ble solgt til antikvitetshandlere. Noen av gjenstandene ble til slutt kjøpt av British Museum og arkeologen Ian Stead, som jobbet ved museet, fattet interesse og begynte å undersøke hvor gjenstandene

kom fra. Det førte til at plyndrerne til slutt ble tatt og dømt⁷ (Addyman og Brodie 2002:180, Renfrew 2006:86).

Det er i utgangspunktet ikke forbudt å bruke metalldetektor i Norge, så lenge det ikke skjer i et område med registrerte kulturminner. Bruk av metalldetektor skader ikke kulturminnene, men det kan skade kulturminnene å bli gravd opp. På bakgrunn av § 3 i kulturminneloven er det ikke lov til å skade, ødelegge, grave eller flytte et automatisk fredet kulturminne. Etter § 13 må ingen må skade et kulturminne, samt at folk plikter å melde fra om funnet snarest til politi eller vedkommende myndighet. Vi har hatt tilfeller av gjenstandsjakt med bruk av metallsøker i Norge, men det har ikke vært noen konkrete saker som skulle tilsi at det burde skje en endring i lovverket. I tillegg finnes Norges Metallsøkerforening, som ser på informasjonsvirksomhet rundt lovverk og regler som en viktig oppgave⁸. Dermed har det blitt vurdert slik at det ikke er behov for et strengere lovverk rundt bruk av metalldetektorer i Norge (Holme 2000). I Sverige er det for eksempel bare lov å bruke dem dersom man har tillatelse til det. Det har blitt påpekt at en negativ konsekvens av et slikt forbud kan være at færre funn blir rapportert inn, kanskje som følge av manglende tillatelse til bruk av metalldetektor (Korsell et al. 2006:169).

I Norge kan man se tegn på skattejaktvirksomhet i forbindelse med skipsvrak, hvor dykkere har tatt med seg gjenstander og beholdt dem som suvenirer. Det er et stort marked for gjenstander fra andre verdenskrig, og det finnes i Norge mange skipsvrak fra denne tiden. Fordi slike vrak er tilgjengelig, er det mulig å dykke for å ta opp gjenstander som kan selges. Senere i kapittelet ser jeg blant annet nærmere på to forskjellige saker relatert til plyndring av skipsvrak i Norge.

3.2.2.2 Forsørgende plyndring

I fattige land er det gjerne lokale innbyggere som driver med plyndringen. De gjør dette for å spe på sin egen inntekt, som i utgangspunktet ikke er særlig stor. Det refereres til som ”subsistence digging” (Brodie 2002:3-4, McCalister 2005:26 Mackenzie 2005:250). I tilfeller

---

⁷ http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe/t/the_salisbury_hoard.aspx

⁸ <http://www.nmf.nu/index.htm>

hvor den lokale befolkningen graver opp spor og rester etter sine forfedre, rettferdiggjør de det ofte med at dette er deres forfedres måte å hjelpe dem på (Mackenzie og Green 2007:3). I tillegg til at disse personene dermed tjener litt ekstra penger, kan de ofte bli svært kunnskapsrike om hvor lokaliteter befinner seg, og hva som er verdifulle gjenstander. I noen tilfeller kan de lokale faktisk ha mer kunnskap enn arkeologer, også fordi arkeologene ikke har hatt mulighet til å studere den type materiale som plyndrerne finner. Denne typen plyndring tilbyr ikke noen bærekraftig økonomisk utvikling, den bare løser det økonomiske problemet midlertidig, fordi de på ett tidspunkt vil gå tom for steder hvor de kan finne gjenstander (McCalister 2005:26).

3.2.2.3 Tilgjengelighet

Det har blitt lettere å plyndre arkeologiske lokaliteter etter hvert som den teknologiske utviklingen har gått framover. Det er blitt lettere å bruke forskjellige framkomstmidler for å komme seg til lokaliteter som ligger i områder som tidligere var vanskelige å nå. I tillegg finnes det maskiner som plyndrerne kan bruke for å gjøre jobben lettere, slik som gravemaskiner og metaldetektorer. I motsetning til arkeologer, som må gå systematisk til verks ved lokalitetene og dokumentere sitt arbeid, kan de som plyndrer raskt grave seg nedover på jakt etter salgbare gjenstander. Dermed trenger ikke plyndrerne like lang tid som arkeologene gjør, og kan raskt gå over til en ny lokalitet. I tillegg har plyndrerne mulighet gjennom hele året til å plyndre lokaliteter, med delvis unntak av snødekte områder, mens arkeologer gjerne har begrenset tilgang, med kanskje bare noen uker i året. Det kan være fordi arkeologene er avhengige av økonomiske bevilgninger for å kunne ha utgravninger, eller at de bare har fått tillatelse til å grave ut et begrenset område på et angitt tidsrom (Bowman 2008:230, Brodie 2002:1).

3.2.3 Smugling og transport

Handelen med plyndrede kulturgjenstander foregår både på et nasjonalt og internasjonalt plan. Gjenstander som blir plyndret i et land som har et etablert marked for antikviteter, kan omsettes der, mens gjenstander som plyndres fra land hvor det ikke foregår slik handel må ut på det internasjonale markedet. Slik handel er internasjonal ved at den skjer på tvers av landegrensler. Gjenstandene blir ulovlig gravd opp, for så å bli sendt ut av sitt opprinnelsesland

til enten et eller flere transittland, eller direkte til land hvor det finnes et marked (Bowman 2008:225). Smuglerne benytter transittland fordi gjenstandene fritt kan tas inn i slike land, og når de skal utføres får de med seg en eksporttillatelse. Det innebærer at gjenstandene kan eksporteres lovlig ut av dette landet med en eksporttillatelse, og at gjenstanden ikke oppfattes som plyndret og kan tas inn i land som ellers ikke ville tillatt det. Dette medfører også en slags omgjøring av gjenstanden fra å være sort til å være grå, slik at den kan selges. Plyndrede gjenstander fra Kina har for eksempel ofte blitt ført ut via Hong Kong, hvor man har fått eksporttillatelse for slike gjenstander (Mackenzie og Green 2007:2,4). Med en slik eksporttillatelse kan de som kjøper gjenstandene vise til at de ikke hadde noen grunn til å tro at gjenstandene var plyndret, ettersom det fulgte med en eksporttillatelse. Typiske transittland hvor gjenstandene gjerne bytter eiere, er kontinentaleuropeiske land med ”civil law”-tradisjon som rettssystem, men som ikke har ratifisert UNESCO-1970. Dette er fordi rettighetene til kjøpere som handler i god tro favoriseres. Dermed karakteriseres ikke gjenstanden i rettsmessig forstand lenger som plyndret/stjålet (Brodie 2002:3, Rasmussen 2007). Neil Brodie (2002:3) trakk Sveits fram som et eksempel på et transittland, men Sveits ratifiserte UNESCO-1970 i 2003, noe som gjør dem mindre egnet til dette formålet. Dette underbygger betydningen av at så mange land som mulig ratifiserer konvensjonen, i tillegg til at slike smutthull er med på å gjøre ulovlige gjenstander lovlige på markedet.

3.2.4 Organisert kriminalitet

Mye tyder på at personer med tilgang til informasjon om mulige arkeologiske lokaliteter i form av kartverk eller flyfoto, er med på plyndringen. Derved får de kjennskap til hvor det vil være mulig å finne gjenstander som kan selges. Det benyttes også personer som skal sørge for minst mulig forstyrrelse fra lokale myndigheter. Noen arkeologer er også med i plyndringsprosessen, fordi de har kunnskap om hva, og eventuelt hvor verdifulle, ting er. Det er tegn på at organisert kriminalitet har blitt involvert i plyndring av arkeologiske lokaliteter. Det finnes også flere tilfeller hvor plyndringen har hatt et voldelig utfall og personer har blitt drept (Bowman 2008:232,235 McCalister 2005:26).

Organisert kriminalitet har etter hvert blitt utvidet fra å smugle narkotika, våpen og mennesker, til også å smugle kulturminner. Dette har blitt observert blant annet ved at man

oftere finner kulturminner under ”drugraids”. Et eksempel er da spansk politi i 1999 stoppet en smuglerring fra ikke bare å selge kokain, men også pre-columbiske antikviteter (Bowman 2008:230-231). De benyttet de samme metodene for å smugle kulturgjenstander som de benytter til å smugle blant annet narkotika og våpen. Andrew McCalister (2005: 26-27) viser til at plyndring utgjør en form for kunnskap, ved at man må vite hvordan man kan smugle gjenstandene fra ett land og til et annet, og at dette kan tyde på at det er organisert.

Tjenestemenn i tollvesen eller personer i grensekontroll, kan for eksempel bestikkes for å sikre at gjenstandene får en ”trygg” utreise eller innreise. I tillegg kan man stille spørsmål ved om tollbetjentene har kompetanse til å hindre innførsel/utførsel av ulovlige kulturgjenstander. I Norge får tollbetjentene for eksempel ingen form for opplæring i å oppdage slike ulovlige gjenstander, verken gjennom grunn- eller etterutdanning (pers. med. Rolf Berget).

Smuglerne kan også benytte seg av ”utro” tjenestemenn for å skaffe falske dokument. Dette er særlig utbredt i land med svak økonomi. Tjenestemennene lager for eksempel sertifikater som skal sikre gjenstandens autenticitet/ekthet, og som gjør det lettere å få solgt gjenstandene. Gjenstander uten gjenstandshistorie taper ikke noe i verdi, mens verdien øker betraktelig for gjenstander hvor dette følger med (Mackenzie 2005:265).

I Norge er ikke bruk av bestikkelser noe stort problem, ettersom lønnsnivået i Norge generelt er ganske høyt. Lite korrupsjon medfører at det er vanskeligere både å kunne plyndre arkeologiske lokaliteter og føre gjenstander inn eller ut av landet, uten at politi eller tollvesen gjør noe for å stoppe det. Dermed blir det ikke like relevant å se på smugling av gjenstander til Norge i sammenheng med organisert kriminalitet og narkotikavirksomhet. Likevel er det noe man bør være klar over, fordi organisert kriminalitet som alt annet utvikler og tilpasser seg. Skulle det bli et problem i Norge, er det derfor viktig at Politidirektoratet (POD) som har ansvar for å informere det norske politiet om hvordan de bør bekjempe organisert kriminalitet, tar saken alvorlig⁹.

En mulig årsak til at handel med antikviteter har blitt interessant for organisert kriminalitet, er at handel med antikviteter er lovlig. Antikviteter kan derfor brukes til hvitvasking av penger

---

⁹ <http://www.politiforum.no/id/3267>

for å skjule inntektene fra annen ulovlig virksomhet. Mens hovedmennene bak slik organisert kriminalitet gjerne tjener gode penger på salg av plyndrede gjenstander, får de som opprinnelig fant gjenstandene på langt nær like mye igjen, og på sett og vis utnyttes også de i kampen om penger. Det er interessant å registrere at mange av de som er forkjempere for fri og åpen handel med antikviteter, viser til at den ulovlige gravingen etter antikviteter fører til økonomisk velstand i utviklingslandene hvor gjenstandene kommer fra. Realiteten er i stedet at det er mellommennene, altså de som smugler/tar inn gjenstandene, som sitter igjen med den store fortjenesten. Disse mellommennene kan ofte assosieres med organisert kriminalitet, og de som er forkjempere for en fri handel vil dermed bare bidra til at disse personene får mer penger mellom hendene (Bowman 2008:231-232, McCalister 2005:28).

3.3 Kjøperne

Mange av de som kjøper plyndrede gjenstander kjenner ofte ikke til deres mørke fortid. Det finnes likevel også kjøpere som velger å overse dette for å mette sin egen lyst på antikviteter, enten de er museer eller private samlere.

3.3.1 Museer

De fleste museer som kjøper antikviteter, ønsker ikke å bidra til ulovlig handel med slike gjenstander, men med bakgrunn i hvordan markedet fungerer, vil de også bli tilbudt plyndrede gjenstander. Selv om det i slike situasjoner kan være usikkerhet rundt gjenstandens opphav, blir dette ofte ignorert. Man anser ofte museer som respektable institusjoner, men dette hindrer dem likevel ikke fra å kjøpe tvilsomme gjenstander (Mackenzie 2005:260, 262). Ved kjøp av slike tvilsomme gjenstander er de med på kunne gjøre sorte gjenstander grå, og de sender samtidig ut et signal om at det er greit å kjøpe slike gjenstander. Colin Renfrew (2000:70-71) viser til at J. Paul Getty Museum i 1995 kjøpte samlingen som tilhørte Lawrence Fleischman. Fleischman hadde en stor samling av gjenstander som han hadde kjøpt, og som hadde mangelfulle gjenstandshistorier.

3.3.2 Private samlere

Noen kjøpere går likevel så langt i jakten på gjenstander, at de tar direkte kontakt med personer som driver med plyndring og smugling av arkeologiske gjenstander (McCalister

2005:28). Selv om ikke alle ville handlet med ulovlige antikviteter, er det noen som forsvarer det med at de redder gjenstandene fra mulig ødeleggelse eller glemsel, et synspunkt antikvitetshandlere gjerne fremhever (Mackenzie 2005: 251, Mackenzie og Green 2008:144). Ved å kjøpe plyndrede gjenstander er de private samlerne eller museene, enten de vet at gjenstandene er plyndret eller ikke, med på å finansiere videre plyndring og ødeleggelse av kulturminner, ved at de skaper et marked (Renfrew 2006:16,20). Den norske samleren Martin Schøyen gikk for eksempel ut i media og fremhevet at han hadde bidratt i en ”redningsaksjon” da skriftfragmenter ble ført ut av Afghanistan og dermed reddet vekk fra taliban. I ettertid viste det seg derimot at mange av skriftfragmentene hadde blitt plyndret i Pakistan (Omland og Prescott 2002:18, Østlandssendingen 20. november 2001, Brennpunkt 7. og 14. september 2004).

3.4. Plyndring i Norge

Selv om Norge ikke har vært like utsatt for plyndring som mer typiske opprinnelsesland, som Egypt og Hellas, var problemet så omfattende at det i 1904 kom en lov som skulle hindre eksport av norske kulturgjenstander. I 1905 fikk Norge også en lov for å beskytte kulturminner generelt, *Lov om Fredning og Bevaring af Fortidslevninger*. Etter dette har lovverket stadig gjennomgått endringer. Norge har lenge hatt en godt utbygd kulturminnesektor og et godt utbygd lovverk. Norge skiller seg fra land med sterk privatrett, som for eksempel USA hvor privatpersoner har lov til å utføre utgravninger på egen eiendom. Norge har nemlig et sterkt fokus på offentlig vern, hvor det å grave ut kulturgjenstander på egen eiendom som privatperson vil medføre et brudd på loven.

Det betyr likevel ikke at plyndring ikke lenger forekommer i Norge. Det skjer bare i en annen skala og på andre måter enn i typiske opprinnelsesland. I Norge er skipsvrak noe av det mest utsatte, noe som de to sakene jeg presenterer også illustrerer. Det kan være små gjenstander som ikke nødvendigvis tillegges stor verdi, men som blir tatt for å være en suvenir, og det er dermed ikke nødvendigvis et økonomisk motiv bak plyndringen. Gjenstandene kan også ende opp med å bli solgt til noen som plyndreren vet har interesse for slike ting. Slike gjenstander selges ikke nødvendigvis for store summer, og det kan ofte være interessen, og ikke verdien som får forrang i slike saker. Selv om slik plyndring og ulovlig handel med kulturminner ikke

oppfattes som veldig omfattende i Norge, er det fortsatt viktig at politi og tollvesen har nødvendig kompetanse for å prøve å bekjempe det.

3.4.1 Kompetanse

Hovedoppgaven for tollvesenet er å hindre ulovlig inn- og utførsel av varer, og deklare og fastsette betaling av toll¹⁰. For å unngå ulovlig inn- og utførsel av arkeologiske gjenstander er det viktig at tollbetjentene vet hva de skal se etter. Tollaspiranter lærer om lovverk tilknyttet eksport og import av kulturminner (Jacobsen et al. 2008:83). De får ikke opplæring knyttet til kulturminner og gjenkjennelse av disse, men tollbetjenter kan ta beslag i gjenstander de er usikre på om er lovlige eller ikke (pers. med. Rolf Berget). Selv om tollvesenet kan beslaglegge slike gjenstander, forhindrer det likevel ikke at noen gjenstander kommer seg igjennom, fordi tollbetjentene ikke klarer å identifisere gjenstanden som et kulturminne.

Det er politiet som skal håndtere saker relatert til kulturminnekriminalitet, og det er de lokale politidistriktene som har ansvaret for å etterforske slike saker, men ØKOKRIM har myndighet til å overta saker hvor dette vurderes som nødvendig (Jacobsen et al. 2008:21). ØKOKRIM er den sentrale enheten i etterforskning av miljøkriminalitet, hvor kulturminnekriminalitet inngår. ØKOKRIM skal blant annet avdekke, etterforske, påtale og føre egne saker for retten, samtidig som de har ansvar for å heve politiets og påtalemyndighetens kompetanse i forbindelse med miljøkriminalitet (og økonomisk kriminalitet)¹¹. Utdanningen av politibetjenter skjer ved Politihøgskolen (heretter PHS) gjennom en treårig bachelor, med mulighet for en toårig master etter minst tre års relevant praksis¹². I løpet av den treårige bachelorgraden inngår kulturminnekriminalitet bare som en liten del av det obligatoriske pensumet i tredje studieår. Dette pensumet er på ca. tre sider (pers. med. Gerd Magnus). For å oppnå kompetanse på feltet må de velge fordypningsfag på bacheloren og/eller eventuelt på et senere tidspunkt ta videreutdanningskurset innenfor feltet. Dette innebærer at politifolk som ikke har tatt et slikt fordypningsemne har liten kunnskap om kulturminnekriminalitet.

---

¹⁰ http://www.toll.no/templates_TAD/Subject.aspx?id=66230&epslanguage=no

¹¹ <http://www.okokrim.no/artikler/hva-er-okokrim>

¹² <http://www.phs.no/no/Studietilbud/Bachelor/> og <http://www.phs.no/no/Studietilbud/Master/>

Studentene på bachelor-nivå har mulighet til å ta fordypningsemnet ”Miljøkriminalitet”, som er valgfritt og på seks studiepoeng. Kulturminnekriminalitet er et av fire hovedelementer som inngår i emnet. Gjennom dette emnet skal studentene få en forståelse for betydningen av å avdekke og etterforske miljøkriminalitet, og få kunnskap om hvilke oppgaver politiet har som er knyttet til denne typen kriminalitet. De får altså en innføring og kunnskap om hvilke oppgaver, og hvilken rolle og myndighet politiet har i forbindelse med miljø saker¹³ (Duna 2009). PHS i Oslo bruker blant annet arkeologer fra Norsk Maritimt Museum til å forelese om faste kulturminner, løse kulturminner, og marine kulturminner. Polititjenestemenn og jurister med kulturminnekriminalitet som sitt spesialfelt, benyttes til å forelese om etterforskning av forskjellige former for kulturminnekriminalitet. Ved PHS i Oslo har 24 studenter valgt dette fordypningsemnet i 2010 (pers. med. Gerd Magnus), mens det i 2009 var 14 studenter ved PHS i Bodø som tok emnet. Flere hadde søkt, men fikk ikke plass (Duna 2009).

På masternivå finnes det ikke noe emne med fokus på kulturminnekriminalitet, men det finnes et videreutdanningstilbud ved PHS, hvor emnet ”Bekjempelse av Miljøkriminalitet” inngår. Dette er et ettårig kurs på 20 studiepoeng, som består av samlinger og individuelt arbeid. Målgruppen er ansatte i politiet, både politi og jurister, og søkere bør ha tre års praksis etter grunnutdanning. Dette emnet har i likhet med emnet ”Miljøkriminalitet”, fire hovedemner, hvor kulturminnekriminalitet er ett av dem. Gjennom emnet ser de nærmere på hvilke aktører som finnes i forbindelse med norsk kunst- og kulturminneforvaltning, etterforskning av lovbrudd i tilknytning til forskjellige typer kulturminner, slik som for eksempel faste kulturminner og maritime kulturminner. I tillegg blir det sett på kunst- og kulturminnekriminalitet som del av organisert kriminalitet. Emnet går nærmere inn på nasjonalt lovverk og internasjonale konvensjoner, bevissikring, beslag og samarbeid med andre etater og institusjoner i forbindelse med straffesaker. Emnets mål er at studentene skal kunne utarbeide siktelsler, vurdere hva som er relevante etterforskningsskritt, samt å samarbeide med andre etater og den relevante tilsynsmyndigheten¹⁴ (Politihøgskolen 2009). I

---

¹³ http://www.phs.no/Documents/2_Studietilbud/1_Bachelor/GU%203%20Fagplan%202009-10.pdf

¹⁴ <http://www.phs.no/no/Studietilbud/Etter--og-videreutdanning/Videreutdanninger-med-studiepoeng/Etterforskning-og-kriminalteknikk/Videreutdanning-i-bekjempelse-av-miljokriminalitet/>

2009 fullførte 21 studenter dette kurset, og i 2010 er det 22 påmeldte studenter (pers. med. Henny I. Bech).

Etter min vurdering innebærer manglende fokus på kulturminner i opplæringen at de færreste ansatte i tollvesenet har nok kunnskap til å kunne gjenkjenne mulige kulturgjenstander. Gjenstander som skulle blitt hindret inn- eller utført, vil dermed kunne slippe igjennom tollene, og havne på markedet. Tidligere i kapittel 3, påpekte jeg at kulturgjenstander ble brukt av organisert kriminalitet til hvitevasking av penger relatert til annen ulovlig aktivitet, slik som smugling og salg av narkotika. Det å stoppe narkotiske stoffer fra å komme inn i landet har lenge vært et viktig satsningsområde for tollvesenet. Selv om koblingen til kulturminnekriminalitet er en problemstilling som ikke er like aktuell i Norge som i andre større markedsland, er det likevel noe som man bør være oppmerksom på. Ved å se ulovlig innførsel av kulturgjenstander i sammenheng med organisert kriminalitet, bør det føre til et større fokus på også å kunne stoppe kulturgjenstander. Politiets kompetanse om kulturminnekriminalitet, er i stor grad begrenset til de som tar valgemnet eller fordypningsemnet relatert til miljøkriminalitet. Etter som ØKOKRIM er den sentrale enheten i etterforskning av miljøkriminalitet, havner trolig de med best kompetanse på dette feltet her. Dette medfører at de lokale politidistriktene trolig har få personer med kompetanse innenfor kulturminnekriminalitet, og står dårligere rustet til å håndtere slike saker lokalt. Resultatet kan bli at det som oppfattes som ”små” saker ikke blir fulgt opp av politiet, og blir henlagt.

3.4.2 Å jobbe med kulturminner

I 2006 ble det ved Universitetet i Oslo, Institutt for Arkeologi, Konservering og Historie (heretter IAKH) ferdigstilt et forprosjekt (*Forprosjekt – EVU virksomhet ved IAKH*). I dette forprosjektet ble det klart at det var et stort behov for etterutdanning av arkeologer og konservatorer, på grunn av endringer i kulturminnevernet. På bakgrunn av dette fikk Albatross (eksternt konsulentfirma) oppdraget med å foreta en behovsanalyse og å lage en rapport angående dette. Resultatet ble rapporten *Å jobbe med kulturminner*. Rapporten baseres på spørreskjemaer, hvor arkeologer og konservatorer fikk ett sett med spørsmål, og politi og tollere fikk andre spørsmål. 176 personer fra toll og 44 personer fra politiet besvarte undersøkelsen (Jacobsen et al. 2008:5,45).

I undersøkelsen svarte halvparten av de spurte i tollvesenet at de ikke opplevde at bekjempelse av kulturminnekriminalitet var aktuelt i deres arbeidshverdag. I tillegg svarte ca 80 % av de spurte i tollvesenet at de opplevde at bekjempelse av kulturminnekriminalitet ikke var prioritert på arbeidsplassen. De (i tollvesenet) viste også til at de sakene som dukket opp ikke ble tilstrekkelig fulgt opp, blant annet på grunn av manglende ressurser, kunnskap, og usikkerhet rundt loven. Med tanke på samarbeid med andre aktører fremgår det av rapporten at de ansatte i tollvesenet trenger bistand i forbindelse både med å vurdere saker og å gå til anmeldelse av personer. Blant politifolkene svarte ca halvparten at de opplevde at bekjempelse av kulturminnekriminalitet var aktuelt i deres arbeidshverdag, men dette resultatet bærer preg av at de som deltok i undersøkelsen antas å jobbe med eller har interesse i å bekjempe kulturminnekriminalitet. Dermed vektlegger jeg heller at 13 av 44 svarte at det var mindre aktuelt. I tillegg svarte 30 av 44 at de ikke opplevde at kulturminnekriminalitet var en prioritert sak på deres arbeidsplass. Kulturminnekriminalitet har blitt nedprioritert i forhold til andre saker, og som årsak til dette viser både de i tollvesenet og politiet til manglende kunnskap og prioritering av dette hos ledelsen. Andre oppgaver vektlegges, for eksempel å forhindre smugling av narkotika og sprit. Samtidig samarbeider politiet med mange instanser, men det påpekes at det kan være dårlig kommunikasjon mellom politiet og andre etater som for eksempel fylkeskommune og kommune. Dette skyldes at det ikke har vært vanlig å trekke inn andre instanser i aktuelle saker (Jacobsen et al. 2008:48, 57, 81-83).

Funnene fra denne rapporten viser at det er et stort behov for etter- og videreutdanning blant de som svarte på undersøkelsen. Poli og tollere mente selv at de trenger en generell innføring i kulturminnefeltet, lovverk og gjenkjennelse av kulturminner. Det kommer også frem at 150 av 176 tollere og 29 av 44 polititjenestemennene ikke har fått tilbud om opplæring eller kurs knyttet til bekjempelse av kulturminnekriminalitet gjennom arbeidsplassen. På spørsmål om de selv synes de har nok kompetanse til å bekjempe kulturminnekriminalitet i sin egen jobbhverdag, svarte hele 140 av 176 fra tollvesenet nei, og 34 av 44 i politiet mente at de ikke hadde nok kompetanse (Jacobsen et al. 2008: 5, 49-51).

Gjennom undersøkelsen kom det frem at ansatte i tollvesenet har behov for å få avklart hva et kulturminne er, og hvordan man kan gjenkjenne kulturminner. Samtidig er mange usikre på

hvem de skal kontakte dersom de har mistanke om at det foregår ulovlig inn- eller utførsel av kulturminner. Ettersom det er tollvesenet som skal hindre at slike gjenstander på ulovlig vis blir ført inn eller ut av landet, er det et problem dersom de ikke er i stand til å gjenkjenne kulturminner, da det kan føre til at plyndrede gjenstander kan slippe igjennom. Dette innebærer at de ikke i tilstrekkelig grad er i stand til å utføre denne delen av sitt arbeid (Jacobsen et al. 2008:80).

Undersøkelsen avdekket at ansatte i politiet ikke følte at de hadde nok kompetanse for å bekjempe kulturminnekriminalitet. For å øke kompetansen ble det vist til et behov for en generell innføring i kulturminnekriminalitet, gjenkjenning av kulturminnegjenstander, og kunnskap om feltet kulturminnekriminalitet med hensyn til etterforskning, bevissikring og avdekking av saker (Jacobsen et al. 2008:80).

Rapporten konkluderer med at det for politi og tollvesen er et stort behov for etter- og videreutdanning i forbindelse med kulturminner, og at Universitetet i Oslo v. IAKH har et godt utgangspunkt for å utvikle kurstilbud for denne gruppen (Jacobsen et al. 2008:87). Dette stemmer godt med de ansatte i tollvesenet og i politiet sin vurdering av egen kompetanse. For å øke denne kompetansen er det viktig at det eksisterer gode etter- og videreutdanningstilbud for disse gruppene som blir benyttet. Skal de ansatte i tollvesenet og politiet få gjennomført denne kompetansehevingen, er det viktig at dette også blir prioritert av arbeidsgiver. Det er færre som ville benyttet seg at slike utdanningstilbud dersom de må betale selv og bruke egen fritid på kurset, enn om det blir tilbudt i regi av arbeidsplassen. For at dette skal skje er det viktig at disse institusjonene får, eller har tilgjengelig, ressurser til å kunne tilby sine ansatte slike kurs.

3.4.3 Etter- og videreutdanningstilbud

IAKH har i etterkant av rapporten *Å jobbe med kulturminner* utviklet et kurstilbud om kulturminnekriminalitet, som kan tilpasses politiet og tollvesenet. På tross av stor interesse for slike kurs har de instansene som IAKH har vært i kontakt med ikke midler til å kunne kjøpe et slikt kurs av dem (pers. med. Tine Sønderby Kristensen). At det ikke er mangelen på interesse for å øke politiets og tollvesenets kompetanse på området, men manglende midler til kursing,

viser at kulturminnekriminalitet fortsatt ikke er et prioritert satsningsområde hos ledelsen i tollvesenet og politiet.

Telemark fylkeskommune har likevel arrangert et kurs for politi, tollvesen og Statens Naturoppsyn. Det skjedde etter at miljøkoordinatoren i Telemark politidistrikt tok kontakt med Telemark fylkeskommune. Fylkeskommunen utviklet et kurs som la vekt på hva et kulturminne er, ettersom de hadde kunnskap om og ansvar for lovverket som beskytter kulturminner. I motsetning til IAKH valgte Telemark fylkeskommune ikke å ta betalt for kurset. Det gikk med en del ressurser til utarbeidingen av opplegget, men det var en prioritering som ble gjort fra deres side med tanke på å styrke vernet av kulturminner. Kurset gikk over to dager, og på grunn av kapasitetsproblemer ble det satt en øvre grense på 20 deltakere. Den første dagen gikk med til å vise bilder og å diskutere hva et kulturminne er, både med tanke på kulturminner som er automatisk fredet og de som er nyere. Gjenstander som hadde blitt lånt fra Telemark Museum ble brukt på kurset, og dette viste seg å være av særlig interesse for tollvesenet. Den andre dagen gikk med til å reise rundt i Grenland, hvor det ble sett på noen bestemte kulturminner, slik som gravhauger og bygninger. Dette kurset har bare blitt gjennomført en gang, og med gode tilbakemeldinger. Det har ikke blitt direkte bestemt hva som skjer videre med kurset, men Telemark fylkeskommune vil muligens utvikle dette videre. Telemark fylkeskommune har i tillegg faste samarbeidsmøter med blant annet politi, tollvesenet, og andre instanser som arbeider med miljøkriminalitet (pers. med. Åsne Dolve Meyer).

De to forskjellige kursmodellene har sine fordeler og ulemper. Universitetet i Oslo har erfaring med å skreddersy kurstilbud, og kan etter ønske fra oppdragsgiver tilpasse kurset. Dermed vil et slikt kurs kunne ende opp med en avsluttende eksamen og studiepoeng, og en mer formell kompetanse. Etter som kurset kjøpes vil det kunne forhandles pris basert på antallet kursdeltaker, og den eneste grensen på antallet kursdeltakere som vil kunne delta, er i forhold til hvor store midler som er tilgjengelig og kan brukes på det aktuelle kurset. Problemet med et slikt kurs er at tilgjengelige ressurser vil avgjøre om politi eller tollvesen er i stand til å kunne tilby dette kurset til sine ansatte.

Kurset i regi av Telemark fylkeskommune koster derimot ikke noe for tollvesenet eller politiet. Dette innebærer at de ikke er avhengige av å bruke store ressurser for å kunne tilby et relevant kurs til sine ansatte, og det vil kunne øke mulighetene for at kurset benyttes. De negative sidene er blant annet at antallet kursdeltakere har blitt begrenset til 20, mens behovet for et slikt kurs trolig er mye større. Samtidig vil dette kurset ikke gi noen formell kompetanse til kursdeltakerne, og ha en kortere tidsramme enn hva IAKH kan tilby gjennom sine kurs. Dersom behovet for en formell kompetanse vektet høyest, og at midler ikke er noen hindring, vil IAKHs kurs være å foretrekke. Har de derimot behov for å se på hva et kulturminne er, basert blant annet på gjenkjennelse av kulturminner, vil kurs av typen som det i regi av Telemark fylkeskommune være gode.

Etter § 11 av forvaltningsloven har forvaltningsorganene innenfor sitt område alminnelig veiledningsplikt. Dermed kan et slikt kurs som Telemark fylkeskommune har utviklet, delvis forklares ved å vise til denne paragrafen, men det betyr likevel ikke at fylket er pålagt å sette opp slike kurs for politi og tollvesen, men at de må gi veiledning. Etter som slik veiledningen må tilpasses hver enkelt forvaltningsinstitusjons situasjon og kapasitet, innebærer det at mange fylker ikke vurderer sin kapasitet som tilstrekkelig til å kunne gjennomføre slike kurs. De velger heller å tilfredsstille kravet om veiledningsplikt ved å sende ut informasjon om lovverk og saksområdet generelt, samt å svare på henvendelser om saker som omhandler kulturminner. Ved at fylket arrangerer et slikt kurs, tar de kostnadene i stedet for tollvesenet og politiet. Etter mitt syn er det den instansen som har behovet for et slikt kurs som burde ta kostnadene, da andre instanser, slik som fylkeskommunen ikke skal sikre at politi og toll har nødvendig kompetanse til å kunne utføre sitt arbeid. Slik kompetanse burde hovedsakelig være dekt gjennom utdanningen ved PHS for politiet, og opplæringen som tollaspirant for tollvesenet. Siden det ikke er særlig fokus på kulturminner gjennom politiets eller tollvesenets utdanning, og fylket ikke er pålagt å bedrive kursvirksomhet for disse instansene, betyr det at uten en politisk satsning så faller mangelen på kompetanse mellom to stoler, hvor ingen tar ansvar.

Politiet fikk 1.4 milliarder kroner i ekstra bevilgninger i løpet av 2009, og resultatet ble en økning av oppklaringsprosent. En god del av disse midlene var øremerkede, men noe var såkalte frie midler. Dette var midler som de forskjellige politidistriktene administrerte fritt.

Dermed har de lokale politidistriktene fått tilgjengelig ressurser som de kunne ha brukt på å kjøpe kurs hos for eksempel IAKH ved Universitetet i Oslo¹⁵. IAKH har derimot ikke holdt noen kurs angående kulturminnekriminalitet. Denne bevilgningen fra staten viser at det er politisk vilje til å gi politiet økte ressurser, men det er et behov for at politiet og tollvesenet selv prioriterer kulturminnekriminalitet, ved å sette inn ressurser på dette feltet.

3.4.4 Norsk lovverks beskyttelse av skipsfunn

Lovverket i form av kulturminneloven er ment å beskytte kulturminner, både på land og under vann. Like fullt forekommer det plyndring av gjenstander fra skipsvrak, derfor er det viktig at politiet som skal arbeide med slike saker kjenner lovverket. Jeg skal senere i kapittelet se nærmere på to saker relatert til fjerning av gjenstander fra skipsvrak, og jeg skal i forbindelse med disse sakene først se nærmere på lovverket som beskytter skipsfunn. Disse sakene har jeg valgt å se på fordi de er relatert til tollvesenet og politiets kompetanse, og håndtering av saker som angår kulturminner.

§ 14 og 14a, i kulturminneloven omhandler skipsfunn og fredning av båter. Gjennom § 14 er det klart at skipsfunn (dette omfatter båter, skipsskrog, tilbehør, last og annet som har vært ombord) eldre enn 100 år tilfaller staten, dersom det ikke lenger er mulig å fastslå noen eier. Loven omfatter også gjenstander som har blitt kastet fra skip. Grensen på 100 år gjelder i forhold til gjenstandens alder, og ikke tidspunkt for forliset. Skipsfunnene blir ikke fredet gjennom kulturminneloven § 14, men gis i stedet vern gjennom statens eiendomsrett. Båter eller deler av båter som er eldre enn 50 år, er beskyttet mot ulovlig eksport ut av Norge gjennom § 23 i kulturminneloven og *Forskrift om utførsel og innførsel av kulturgjenstander*.

Noen skipsvrak er i privat eie, og særlig gjelder dette yngre skipsvrak. Blant annet tilhører mange av de tyske skipsvrakene fra andre verdenskrig i norsk farvann selskapet Saga shipping som tok over etter Høvdning skipsopphugging. De norske og de allierte skipsvrakene fra andre verdenskrig tilhører den norske stat eller vedkommende land (Ruud 1999). De tyske vrakene i Narvik havn ble holdt utenfor den såkalte ”globalkontrakten” hvor tyske skipsvrak ble solgt. Dermed er disse skipsvrakene nå i statens eiendom (Ofoten herredsrett 2001:15-16).

---

¹⁵ <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7079162>, https://www.politi.no/aktuelt/Nyhet_8482.xml

De som dykker og tar opp gjenstander fra gamle vrak kan straffes gjennom straffeloven 2005 § 321. *Tyveri*, en gjenstand som tilhører en annen blir tatt med tanke på å selge eller forbruke, kan straffes. I tillegg kan § 345. *Besittelseskrenkelse benyttes*, hvor den som setter seg eller andre i urettmessig besittelse av en løsøre-gjenstand straffes med bot. Disse paragrafene inngår i den nye straffeloven som trådte i kraft 7. mars 2008 (Lov om straff 2005). Før denne endringen av straffeloven, benyttet man § 257 for tyveri, § 391 a, for naskeri og § 393 om rettsstridig forføyning av løsøre-gjenstander for å håndtere saker relatert til bortføring av gjenstander fra vrak (Ruud 1999). I tillegg har de falne i skips- og flyvrak beskyttelse etter gravferdsloven av 7. juni 1996, som trådte i kraft 1. januar 1997. Det medfører at de blir definert som krigsgraver. Dermed er de under beskyttelse fra den norske staten og er varig fredet. Etter § 1, 2. ledd i gravferdsloven utgjør dette naturlige graver, som ikke må røres, uten om for flytting av kroppen til en gravplass. De skal derfor ikke utsettes for det som betegnes som forstyrrende eller krenkende virksomhet (Sellevold 2009:45, Lov om kirkegårder, kremasjon og gravferd).

3.4.5 Ulovlig utførsel av skipsfunn

Som jeg påpekte tidligere i kapitlet påpekte er det i henhold til § 23 i kulturminneloven ikke lov til å utføre båter eller båtdeler eldre enn 50 år. Selv om tollbetjentene ikke får tilstrekkelig opplæring til nødvendigvis å kunne kjenne igjen slike, så utgjør de et viktig ledd i å forhindre at kulturgjenstander ulovlig føres inn eller ut av landet. Selv om de mangler kunnskaper angående kulturminner, kan de ved mistanke om overtredelse av tolloven gjøre beslag (tolloven 1966 § 73, tolloven 2007§ 16-13). Ved å beslaglegge gjenstanden får de dermed mer tid til å undersøke hvordan de burde gå frem. I den saken jeg nå skal se nærmere på, ble det gjort et slikt beslag.

Narvik/Bjørnfjell tollsted stoppet den 28. september 2008 fire svenske dykkere i to biler på vei ut av landet. De opplyste at de hadde vært i Narvik, og at de hadde dykket. Bilene og bagasjen ble kontrollert, og den ene dykkeren (heretter mistenkte), opplyste at ingen av dem hadde hentet opp gjenstander fra de skipsvrakene de hadde dykket på. Under kontrollen fant derimot tollerne en pose som inneholdt det de antok var en skipsdel, og den mistenkte innrømmet at gjenstanden, som var en hengsel med tilhørende treverk, kom fra skipet ”Neuenfels”.

Mistenkte sa at han hadde funnet den på dekket av skipet. ”Neuenfels” ligger på Narvik havn, og er ett av syv vrak som det er lov til å dykke på etter tillatelse fra Narvik Havn KF som utsteder slike tillatelser. Før dykkeren får en slik tillatelse må han/hun signere en erklæring om at lover og regler er kjent¹⁶. Dette innebærer blant annet at det ikke er tillatt å hente gjenstander fra noen av skipsvrakene, eller å være i berøring med skipene. Etersom mistenkte tok med seg en gjenstand fra dekket på skipet, har dette reglementet ikke blitt fulgt. Gjenstanden var en båtdel eldre enn 50 år, og ble vurdert til å ha kulturell eller historisk verdi, og vil derfor ikke kunne føres ut av Norge uten en spesiell tillatelse. Siden en slik tillatelse ikke fulgte med, ble gjenstanden beslaglagt av tollvesenet (pers. med. Rolf Berget, Tollvesenet rapport om tollovertredelse, Fremover 29.09.2008).

Tollvesenet sendte den 6. oktober 2008 en tollanmeldelse til Midtre Hålogaland politidistrikt, hvor dykkeren ble anmeldt for overtredelse av Lov av 9. juni 1978 nr 50 om kulturminner § 23, jfr. *Forskrift om forbud mot utførsel av kulturminner*¹⁷ § 2, f, for uten skriftlig tillatelse å ha forsøkt å utføre del av båt eldre enn 50 år og for å ha forsøkt å utføre en vare utenom tollvesenets kontroll, eller disponert en vare i strid med noen bestemmelse gitt i eller med hjemmel i tolloven § 61, 1. ledd jfr. § 60. Etter § 24 av tolloven plikter enhver som bringer varer til eller fra tollområdet, når det kreves etter gjeldende tollovforskrifter, å oppgi eller legge varene fram for tollvesenet til kontroll.

Siden dette vraket tilhører den norske stat, har påtalemyndighetene hatt mulighet til å anmelde dykkeren for tyveri, noe som ikke skjedde i denne saken (Ofoten herredsrett 2001:16). I denne saken er det tydelig at den svenske dykkeren har gjort noe ulovlig, og han innrømmer også at han har tatt gjenstanden fra vraket. Han har forbrutt seg mot norsk lovgivning, men politiet valgte likevel å henlegge saken etter bevisets stilling. Det er etter mitt syn ingen tvil om at han har gjort noe ulovlig, noe tollvesenet også har dokumentert. Derfor stiller jeg meg undrende til at saken ble henlagt av politiet. Manglende ressurser og at saken ikke ble vurdert til å være alvorlig nok, kan være en mulig årsak til dette. Dykkeren fikk likevel ikke gjenstanden tilbake, i stedet ble den statens eiendom (Midtre Hålogaland Politidistrikt 2009).

---

¹⁶ <http://www.narvik.kommune.no/artikkel.aspx?MIId1=118&MIId2=122&AIId=684&Back=1>

¹⁷ <http://www.lovdatabasen.no/cgi-wift/ldles?ltdoc=/for/ff-20011214-1420.html>

Norge ratifiserte UNIDROIT-konvensjonen i 2001, og som jeg påpekte i kapittel 2 medførte dette endringer i lovverket, først og fremst i § 23 av kulturminneloven. Tidligere fremgikk det av loven at automatisk fredede kulturminner ikke måtte føres ut av landet¹⁸. Etter ratifiseringen av konvensjonen ble de nye endringene i lovverket iverksatt i fra 1. januar 2001. Disse endringene ga beskyttelse til flere typer gjenstander enn tidligere, deriblant båter, motorvogner, luftfartøy og skinnegående materiell eller deler av slike eldre enn 50 år¹⁹. Dette innebærer at gjenstanden som i denne saken var ulovlig utført, ikke ville vært det i 2000. Dermed har loven gitt skipsvrak fra andre verdenskrig og gjenstander fra disse vrakene, beskyttelse mot å bli utført av landet. Skipsvrak eldre enn 50 år, oppnår derfor bedre beskyttelse som følge av at Norge ratifiserte UNIDROIT-konvensjonen. På grunn av endringer i kulturminneloven og dens § 23 ble det i fra 2007 gitt beskyttelse til slike gjenstander gjennom *Forskrift om utførsel og innførsel av kulturgjenstander*²⁰. Gjennom forskriften er inventar og gjenstander om bord i skipsvrak ikke deler av skip. I stedet inngår det under § 2, f i forskriften, som dekker blant annet av møbler, innbo, drakter og løsøre fra før år 1900. Dermed dekkes ikke løse gjenstander om bord i skipsvrak av denne forskriften, men de beskyttes gjennom § 321 av straffeloven 2005 som nevnt tidligere, og kan dermed ikke tas uten tillatelse.

Det er mange som er interessert i andre verdenskrig, og som derfor samler på ting i fra denne perioden. Interessen skaper et marked for slike gjenstander, og innebærer at de som befinner seg i Norge kan bli ført ut av landet med tanke på salg. Man kan illustrere det med bruk av betegnelse sorte, grå og hvite gjenstander som jeg skrev om tidligere i kapittel 3.2. I utlandet så vel som i Norge eksisterer det et marked for objekter med tilknytning til andre verdenskrig. Dette er blant annet tydelig på internett, hvor det er mulig å kjøpe diverse militæreffekter fra andre verdenskrig. På ebay kan man finne mange militæreffekter, deriblant medaljer og uniformer²¹. Dermed er slike gjenstander på mange måter lett tilgjengelige for kjøp og salg. Det er ikke forbudt å kjøpe eller selge dem, men noe av det som havner på markedet kan

---

¹⁸ <http://websir.lovdato.no/cgi-lex/lexles?doc=/lov/nl/hl-19920703-096.html>

¹⁹ <http://websir.lovdato.no/cgi-lex/lexles?doc=/lov/nl/hl-20000303-014.html>

²⁰ <http://www.lovdato.no/for/sf/ku/xu-20070101-0001.html#9>

²¹ http://collectibles.shop.ebay.com/Original-Period-Items-/156417/i.html?_nrmv=3

likevel være et resultat av plyndring av skipsvrak fra andre verdenskrig. Derfor er det en mulighet for at ulovlige gjenstander blir blandet med lovlige gjenstander.

Markedet er aktivt med på å opprettholde etterspørselen etter slike gjenstander. Dette kan de gjøre ved å fokusere på personers interesse og fascinasjon for det som skjedde under andre verdenskrig. Det medfører at det er et marked for hverdagsgjenstander fra krigens dager så vel som militæreffekter. Dette åpner derfor muligheter for uredelige folk, som kanskje forsøker å selge reproduksjoner som originaler, eller enda verre, selger gjenstander som har blitt tatt ulovlig fra skipsvrak. Forskriften som beskytter båter eller deler av dem fra å bli ulovlig eksportert, er derfor med på å hindre at deler av skipsvrak fra andre verdenskrig, slik som køyer og navneplater, havner på markedet i utlandet, siden de er mer enn 50 år gamle.

3.4.6 Plyndring av skipsvrak?

En annen sak som også gjelder skipsvrak i Narvik-regionen, er den hvor en dykker ble siktet for omfattende tyveri av gjenstander fra slike vrak. Den har blitt trukket fram som en prinsippsak for å fastslå at borttakelse av skipsfunn er ulovlig (Dagbladet 05.09.2001). Det er ikke opp til meg å ta stilling til skyldspørsmålet, men saken er et godt eksempel på en sak om plyndring i Norge. Dette viser at plyndring ikke bare er noe som skjer i andre land, men at det også er et reelt problem i Norge.

Etter tips fra publikum gikk Ankenes lensmannskontor (nå tilhørende Narvik politistasjon) 30. juni 1999 til aksjon mot en dykker fra Narvik, og ransaket mannens båthus og naust, og hans bolig 8. juli 1999 (NRK Nordland 13.09.2001). De største og viktigste beslagene i saken ble gjort i mannens bolig. Lensmannsbetjent Ulf Elstad har uttalt til Dagbladet at flere personer har kjent til hvilket materiale dykkeren satt på, og at en av disse tipset politiet (Dagbladet 08.02.2001). Politiet mente han på ulovlig vis tok opp gjenstander fra (tyske) skipsvrak (Dagbladet 04.09.2001). Det ble gjort beslag i over 3000 enkeltgjenstander, og mannen ble siktet for grovt tyveri, grovt heleri, og ulovlig tilegnelse av hittegods. Rundt halvparten av gjenstandene fikk dykkeren tilbakelevert. Resten ble brukt som bevis i saken, men bare fem av gjenstandene kunne med sikkerhet knyttes til skipsvrak fra andre verdenskrig. Det viste seg også at flere av de beslaglagte gjenstandene ble anskaffet før det tidsrommet hvor dykkeren er

tiltalt for vrakplyndring (Fremover 05.09.2001, Høviskeland 2001, Nrk Nordland 13.09.2001, NTBtekst 23.01.2001). Etter anmodning fra Narvik politidistrikt tok ØKOKRIM over saken den 9. januar 2001 (Høviskeland 2001).

Det ble blant annet gjort beslag i mange dokumenter, og blant dem planene for operasjon Weserübung, invasjonen i Norge, 1940. Kvaliteten på dette dokumentet varierende fra lesbart til ulesbart, og dette tilskrives graden av kontakt med vann (Dagbladet 08.02.2001). Politiet og Forsvarsmuseet mente at dokumentet stammet fra destroyeren "Anton Schmitt" (Dagbladet 07.02.2001). Dykkeren avviste at han hadde funnet dette, han sa at han hadde kjøpt planen fra en bekjent i Sverige, og at han ikke visste hvor de opprinnelig stammer fra. Den bekjente skal ha fått tak i det i Tyskland, noe den bekjente også bekreftet under rettssaken. Andre dokumenter fremholder dykkeren at han hadde byttet til seg eller kjøpt (Dagbladet 09.02.2001).

Dykkeren har vedkjent å ha dykket ved vrakene i Narvik havn, men at han gjorde dette med tillatelse fra havnefogden. Han påpekte også at han aldri hadde bedrevet skipsplyndring, og at alle gjenstander som var blitt hentet opp fra havet var blitt funnet på havbunnen, blant annet under dykking i Narvik havn, Sør-Skjomen og Gratangen, med unntak av et maskinpanel som han tok opp fra skipet "Neuenfels". Flere ved Høvding skipsopphugging hadde også gitt han gjenstander som de hadde tatt fra den tiden hvor de hugget de tyske skipsvrakene fra andre verdenskrig (Dagbladet 09.02.2001, Dagbladet 04.09.2001, Dagbladet 05.09.2001, Dagbladet 06.09.2001, Ofoten herredsrett 2001:6). Han hadde også hatt tilgang til en skrottdunge tilhørende firmaet Brødrene Holmlund, hvor det befant seg gjenstander fra krigen, og hvor han hadde lov til å ta med seg det han ønsket. Dette firmaet hadde blant annet ansvaret med å ta metall fra skipet "Hardy" som lå utenfor Skjomnes. I tillegg kom det fram fra Jack R. Holmlund at det var vanlig i Narvik-området etter krigen å komme til skraphandleren med metall som man hadde funnet, for å tjene litt penger. Derfor var det ikke uvanlig at folk tok seg ut til vrakene, eller tok med seg ting de fant i fjæra, og slik vokste skrapdungen. Holmlund anslo at dykkeren hadde hatt tilgang til denne dungen i minst 20 år, og han sa at noe av det siste dykkeren fant i dungen, var en kanon (Fremover 08.09.2001). Dykkeren sto blant annet tiltalt for å ha tatt opp gjenstander fra P/S "Eidsvold", noe dykkeren i retten sa ikke var mulig,

ettersom det ikke var noe igjen av vraket. Skipet ble hugget i 1964, og det ble brukt rundt 6-7 måneder på arbeidet med å ta opp metall (Dagbladet, 06.09.2001, Fremover 06.09.2001).

De beslagene som politiet gjorde, var av gjenstander og dokumenter som de vurderte som mulig plyndret. Politiet så i denne saken på dykkerens gjenstander som sorte, og mente at han hadde plyndret dem. Dykkeren selv sa at han hadde fått og kjøpt mange gjenstander. Han prøvde å sette dem inn i en lovlig kontekst og dermed fremstille dem som hvite gjenstander. Etter som man ikke vet sikkert hvor eller hvordan flere av gjenstandene ble funnet, er de mer grå enn hvite. Det er vanskelig å vurdere sannsynligheten for at gjenstandene har blitt plyndret, selv om noen av gjenstandene beviselig kommer fra skipsvrak, siden han skal ha fått, byttet til seg og kjøpt gjenstander.

ØKOKRIM mente at dykkeren hadde drevet med systematisk plyndring i rundt 19 år. Dette var en meget alvorlig sak, og de ville derfor straffe han for grovt tyveri (daværende straffelov § 258), heleri (daværende § 317 av straffeloven) og for å ha skjult hittegods (§ 394 av daværende straffelov). Med tanke på ØKOKRIMs syn på saken og dens alvorlige natur, virker det mildt å legge ned påstand om 30 dagers betinget fengsel og 5000 kr i bot (Fremover 06.10.2001, NRK Nordland 13.09.2001). Rettens vurdering av saken var at dykkeren på tiltalepunktet grovt tyveri, umulig kunne forklare de omfattende beslag som ble gjort, selv om han både har fått og kjøpt gjenstander. I tillegg ble det påpekt at han på spørsmål vedrørende flere av gjenstandene ikke klarte å gi en troverdig redegjørelse for hvordan han fikk tak i gjenstandene. Retten mente at dersom han ikke hadde ervervet gjenstandene ved å hente dem fra vrakene, så skulle han kunne gi en bedre redegjørelse for hvor flere av gjenstandene kom fra. Tyveriene ble av retten ansett som å være grove etter straffeloven, og de vurderte verdien på de gjenstandene som var borttatt som betydelig. De mente også at tyveriene har krevd planlegging og store anstrengelser å gjennomføre, og de fremstår som systematiske og gjennomført over flere år. Retten bemerket likevel at uten dykkerens innsats ville mye av materialet fortsatt befunnet seg under havet, men at dette ikke påvirket om tyveriet var grovt eller ikke (Ofoten herredsrett 2001:14).

For å kunne bli dømt måtte tiltalte ha handlet forsettlig og med vinnings hensikt. Dette kravet ble oppfylt, blant annet ved at dykkeren hadde beholdt gjenstandene og tatt dem i bruk, samt byttet og gitt bort gjenstander. Retten har lagt til grunn at tiltalte hadde vært klar over både hva han har gjort og det straffbare i disse handlingene. Dermed hadde han handlet med forsett. På punktet heleri, kom retten fram til at dykkeren ikke kunne dømmes for overtredelse av straffeloven, og at det ikke var ført bevis for at dette skal ha skjedd. Heller ikke på siste tiltalepost, som var ulovlig tilegnelse av hittegods, ble det ført tilstrekkelig bevis for noen overtredelse. Den tiltalte ble dermed frikjent av retten på disse to punktene. I forbindelse med straffeutmålingen påpekte retten at aktors påstand om 30 dager betinget fengsel og 5000 kr i bot var beskjeden sett i forhold til sakens omfang, men at aktors mål i saken var å få en prinsipiell avgjørelse. I tillegg ble det poengtert at det var sent å komme med en slik avgjørelse da, siden det har vært dykket og tatt opp gjenstander fra vrakene i Narvik havn i alle år, men med varierende intensitet. Etter å ha vurdert saken kom retten frem til at det ikke var nødvendig å gi både betinget straff og bot. De mente at en bot var tilstrekkelig, men valgte å sette den høyere enn aktors påstand. Dette gjorde de fordi de mente at omfanget og varigheten av dykkerens handlinger tilsa så, og boten ble dermed satt til 10. 000 kroner (Ofoten herredsrett 2001:7,14, 17-18,20-21).

Dykkeren ble frifunnet for heleri og for å ha tatt hittegods, men ble bøtelagt for ulovlig å ha tatt opp gjenstander fra et tysk vrak. Dykkerens advokat uttalte blant annet etter domsavsigelse til Dagbladet, at ”dette må betegnes som en full seier. Saken smuldret for ØKOKRIM og må betegnes som en fiasko sett med deres øyne” (Dagbladet 06.09.2001). Politiet var derimot meget fornøyd med at det ble fastslått at gjenstander som ligger i vrak eller på havbunnen ikke er oppgitt fra eiernes side og dermed fortsatt er eid av dem. Unntaket er gjenstander funnet langt borte fra skipsvrak som kan være oppgitt. De som tar slike ikke oppgitte gjenstander kan risikere å bli dømt for grovt tyveri (Fremover 06.11.2001). Aktor i saken, politiadvokat Høviskeland (2001), poengterte at det viktigste var å få en prinsipiell avgjørelse, og fastslå at den type dykking som ble utført i denne saken er straffbar.

Dykkeren fikk tilbake 1500 av gjenstandene som ble brukt mot han i saken, mens flere dokumenter ble beslaglagt for godt, og sendt til Riksarkivet for restaurering og forvaring

(Dagbladet 06.10.2001, Fremover 06.10.2001). Dykkeren har i ettertid skaffet seg lignende dokumenter som de som ble beslaglagt, på nytt, fra et antikvariat i Tyskland. Operasjon Weserübung fikk han også tak i på mikrofilm fra NARA (US National Archives and Records Administration). Dermed blir skriveriene i media om funnet av disse dokumentene som noe nytt (se Dagbladet 07.02.2001) som skulle kunne gi ny kunnskap om krigens dager feilaktige, ettersom disse dokumentene allerede var tilgjengelige (Fremover 27.06.2003).

Saken med denne dykkeren i Narvik var trolig for stor for det lokale lensmannskontor å håndtere selv. Fra de første beslagene ble gjort den 30. juni 1999 skulle det gå nesten ett og et halvt år før saken ble anmodet overført til ØKOKRIM den 9. januar 2001, og saken kom i retten i september 2001. Selv om ØKOKRIM gir bistand til de lokale politimyndighetene i slike saker, burde de i samarbeid med det lokale lensmannskontoret ha tatt over etterforskningen på et tidligere tidspunkt. Etter mitt syn gikk også politiet for offensivt frem. Over halvparten av de 3000 gjenstanden det ble gjort beslag i ble tilbakelevert, og bare fem kunne beviselig knyttes til bestemte skipsvrak. Politiet trodde dermed at de hadde en større og sterkere sak en hva de i realiteten hadde. Vitneuttalelser konstaterer at dykkeren har tatt noen gjenstander, men dette beviser ikke at han har tatt alle (Ofoten herredsrett 2001:8-9). Slik jeg vurderer det var hovedårsaken til at mannen ble dømt grunnet i beslagets uforklarlige størrelse, og at han ikke kunne redegjøre godt nok for hvordan han fikk tak i noen av gjenstandene. Jeg mener at ØKOKRIM i denne saken var for opptatt med å sikre seg en prinsippdom relatert til slik dykking, enn å sikre at bevisene i saken holdt mål. Retten mente blant annet at det ikke fantes tilstrekkelig bevis for å dømme dykkeren for heleri og ulovlig tilegnelse av hittegods.

3.5 Oppsummering

Plyndring av arkeologiske lokaliteter fører til ødeleggelse av funnkontekst, så vel som kulturarven. I så måte er det interessant å se at plyndringen av arkeologiske lokaliteter hovedsakelig blir utført av lokalbefolkningen. Profesjonelle, gjerne arkeologer eller personer med tilgang til kartverk og lignende, kan være med på å lede plyndringen, og denne typen plyndring knyttes gjerne opp mot organisert kriminalitet. For å smugle de plyndrede gjenstandene, benyttes mange av de samme metodene som for eksempel ved smugling av narkotika. De som kjøper de plyndrede gjenstandene er ofte uvitende om deres ulovlige

opphav. Likevel er noen så opptatt av å få tak i en bestemt type gjenstand at de selv tar kontakt med personer involvert i smugling av gjenstander. Uansett om man vet at det som blir kjøpt har blitt plyndret eller ikke, så er man ved å kjøpe dem med på å finansiere nye/flere ulovlige utgravninger av arkeologiske lokaliteter.

Norge er ikke utpreget utsatt for plyndring, men det forekommer likevel tilfeller av slik ulovlig aktivitet. Samtidig er Norge også et potensielt godt marked for ulovlige kulturgjenstander på grunn av god privatøkonomi. Derfor er det viktig at både tollvesenet og politiet har god nok kompetanse til å håndtere eventuelle saker som skulle dukke opp. Det har likevel blitt påpekt fra flere hold at det er et behov for at de som jobber i politiet får større kunnskap om hvordan de skal håndtere saker relatert til kulturminnekriminalitet (Korsell et al. 2006:170, Jacobsen et al. 2008:80,87). Dette er trolig overførbart til andre land, men jeg har valgt å bare fokusere på kompetansen til politiet og tollvesenet i Norge.

I rapporten *Å jobbe med kulturminner* kommer det frem at mange i politiet oppfatter at kulturminnekriminalitet som et lite prioritert område. Dette begrunnes blant annet i mangel på ressurser og prioritering i fra ledelsen. Slik det er i dag i Norge er det i praksis bare gjennom et valgemne på bachelor og et etterutdanningskurs ved PHS at studentene har mulighet til å ta emner relatert til kulturminnekriminalitet. Disse emnene er ikke kun rettet mot kulturminnekriminalitet, men har et fokus på miljøkriminalitet, hvor kulturminnekriminalitet inngår. Fordelen med at det er lagt opp slik er at ettersom emnet er valgfritt, så kan det bety at de som tar emnene har en interesse for denne typen saker. Likevel er det som jeg tidligere har nevnt, bare noen få sider obligatorisk pensum som angår kulturminnekriminalitet, og dette er relatert til det eksisterende lovverket. Dersom målet er at flest mulig i politiet skal kunne håndtere saker relatert til denne typen kriminalitet, er en mulighet at det blir tatt opp som en større del av den obligatoriske politiutdannelsen. Det vil innebære at alle nyutdannede får kunnskap om slike saker. En annen mulighet er at de ansatte i politiet blir tilbudt etterutdanningskurs eller emner med fokus på kulturminnekriminalitet. Dersom det blir vurdert som for ressurskrevende at de fleste i politiet skal ha kompetanse på dette feltet gjennom etterutdanning og kurs, vil en mulighet kunne være at hvert politidistrikt har egne personer med kompetanse på feltet. Slik det er nå, er resultatet at den gjennomsnittlige

politimannen som er utdannet ved PHS, ikke har lært veldig mye om kulturminnekriminalitet og mangler kompetanse på dette feltet dersom en slik sak skulle dukke opp. De vil likevel kunne få hjelp til håndtering av kulturminnerelaterte saker fra ØKOKRIM, hvor det er personer med større kompetanse på feltet.

Tollvesenet, uansett land, er en viktig faktor for å hindre at plyndrede kulturgjenstander føres inn eller ut over landegrensene. At tollvesenet i Narvik klarte å stoppe en svensk dykker fra å utføre en gjenstand som i henhold til norsk lovverk er ulovlig å ta ut av landet, viser at den jobben de gjør ved å forhindre ulovlig inn- og utførsel nytter. Likevel har det blitt påpekt at ansatte i tollvesenet i Norge føler at de mangler nødvendig kompetanse for å kjenne igjen kulturgjenstander. Dette er trolig også et problem i andre land, og det er viktig med god kompetanse på dette området, i et forsøk på å begrense smugling av kulturgjenstander. Norge har et velutbygd politivesen sammenlignet med mange fattige land, men uansett hvor velutbygd systemet er så hjelper det ikke mot kulturminnekriminalitet dersom slike saker ikke følges opp. Saken hvor tollvesenet i Norge stoppet den svenske dykkeren ble henlagt etter bevisets stilling. Dersom slike saker som oftest blir henlagt, sender det ut signaler om at det er liten risiko for å bli straffet viss en blir tatt for å smugle kulturgjenstander inn eller ut av Norge. Samtidig sender det også et dårlig signal til tollerne om at deres innsats ikke har effekt. Dermed er Norge på sett og vis ikke bedre enn de landene som plages med korrupsjon i egne rekker, fordi vårt eget politi ikke prioriterer å følge opp slike saker.

Innsatsen fra politisektoren i forbindelse med kulturminnekriminalitet i Norge er derfor etter mitt syn ikke slik den burde være. Dette illustreres blant annet ved at Lars Tore Ruud (1999) viser til at det i følge ØKOKRIM ikke bør medføre noen straffesak dersom en dykker ulovlig tar opp en gjenstand, men umiddelbart melder i fra om funnet til politiet eller vedkommende myndighet. Dette fordi det blir sett på som viktigere at funn blir innmeldt, enn at slike saker forblir skjult i frykt for straff. Dette innebærer en delvis tilsidesetting av lovverket, og at dersom den dømte dykkeren hadde rapportert om funnene umiddelbart, så ville han ikke blitt straffeforfulgt. Dette passer etter mitt syn dårlig sammen med deres prinsippdom, som tar utgangspunkt i at slik dykking er ulovlig. Målet bør være å forhindre at skipsvrak blir plyndret. Ved en domfellelse på dette området sender man et signal om at det ikke er

akseptabelt å ta opp skipsgjenstander. Ellers vil det muligens kunne medføre større press på de vrakene som det i dag dykkes på, og føre til at deres tilstand forverres. Dette fører også til at gjenstander fjernes fra sin kontekst, og som jeg har påpekt i kapittel 3, er funnkonteksten viktig for å få ut ny kunnskap. Ved at de ikke ønsker å straffeforfølge slik dykking, medfører dette at arkeologi som fagmiljø må akseptere at slik dykking som skader kulturminner under vann forekommer. Slik jeg ser det innebærer dette at det er større aksept hos ØKOKRIM for at gjenstander blir tatt vekk fra sin kontekst dersom de befinner seg under havet, enn dersom de befinner seg på land. Det bør etter mitt syn ikke være avgjørende at gjenstander befinner seg på land for at de skal få tilstrekkelig beskyttelse gjennom lovverk og håndhevelse av lovverk.

Kapittel 4: Tiltak mot plyndring

I dette kapittelet skal jeg se på tiltak som tar for seg forskjellige sider av problemet plyndring. Først vil jeg se på tiltak i lokalmiljøene i fattige land, og hva de rike landene kan bidra med i denne sammenhengen. Deretter ser jeg på betydningen av fagetiske koder og retningslinjer i arkeologi, hvor jeg primært fokuserer på USA og Norge. Så undersøker jeg nærmere hvilke retningslinjer museer har i forbindelse med kjøp eller utstilling av gjenstander med ukjent gjenstandshistorie. Ettersom kulturminner får beskyttelse gjennom staters lovverk og UNESCO- og UNIDROIT-konvensjonen, skal jeg derfor se på betydningen av at stater har ratifisert disse konvensjonene og hvorfor det er viktig å informere om lovverket. Til sist omtaler jeg tiltak som kan hjelpe tollvesenet og politiet, og ser nærmere på behovet for undervisning i etiske problemstillinger i arkeologi som fagmiljø-

4.1 Lokale tiltak

I kapittel 3 påpekte jeg at det gjerne er lokalbefolkningen som driver med plyndringen av arkeologiske lokaliteter i fattige land, mens det er internasjonale nettverk som er formidlere og kjøpere. Som nevnt bunner dette i sosiale og økonomiske problemer som vanskelig kan løses i en arkeologisk eller kulturminnevern-relatert sammenheng alene. Det finnes imidlertid mulige tiltak som har relevans for denne oppgaven. Det har blitt påpekt at de mest effektive lokale tiltakene innebærer såkalt deltakende læring (participating education), hvor noe av forskningen og kunnskapen den gir, blir gitt tilbake til lokalbefolkningen (Hollowell-Zimmer 2003:51). Dette kan blant annet gjøres ved å involvere lokalbefolkningen i utgravningen, for eksempel ved å ansette dem som del av prosjektet, og at det kan utvikles som en ressurs for læring eller turistattraksjon (Brodie og Gill 2003:40). Dette kan igjen danne grunnlang for økonomisk utvikling og økende bevissthet om kulturminnenes lokale verdi. En strategi for å beskytte de arkeologiske gjenstandene og forhindre at lokalbefolkningen plyndrer de arkeologiske lokalitetene ble utprøvd i Peru. Her ble det etablert lokale museer. Arkeologen Walter Alva ledet en utgravning ved Sipan i Peru. I begynnelsen trengte arkeologen beskyttelse fra politiet, fordi lokalbefolkningen så på aktiviteten som tyveri i regi av staten, og noe som forhindret dem fra selv å kunne grave ut for å selge gjenstandene. Her ble gjenstandene stilt ut i et museum i lokalmiljøet. Ved å starte opp et slikt lokalmuseum fikk

befolkningen erfare at de arkeologiske lokalitetene og gjenstandene som finnes i tilknytning til disse, også kan generere verdi utover engangsbeløp som direkte salgsvare til personer som smugler gjenstander til andre land. Gjenstandene genererte penger i form av at turister besøkte museet. I tillegg ble det skapt nye turistbaserte virksomheter. Lokalmuseet tjente dermed en større del av lokalbefolkningen enn de som utførte plyndringen. Dermed ble det mindre økonomisk motiverende å plyndre lokaliteter. Turisme som følge av et slikt museum førte til en økt interesse og stolthet for stedets og folkenes egen kulturarv. På grunn av publisitet om utstillingen på lokalmuseet ved Sipan, kom det mange turister til dette stedet, og det har blomstret opp en turistnæring som tjener dette lokalsamfunnet bedre enn hva plyndring ville gjort. Dermed fungerer gjenstandene nå på sett og vis som en økonomisk fornybar ressurs for lokalsamfunnet. Dette har også ført til et ønske hos andre lokalbefolkninger om lignende museer, og det har også blitt en større interesse for å beskytte slike lokaliteter. Derfor har det blitt opprettet grupper av frivillige som passer på lokaliteter i sine nærområder (Renfrew 2000:16,62-63).

Plyndring av arkeologiske lokaliteter er ikke bare et problem for det landet det skjer i. Det fører til en ødeleggelse av vår felles kulturarv, samtidig som plyndringen kan ha bånd til organisert kriminalitet som opererer på tvers av landegrenser. Et viktig tiltak kan være at Norge og andre velstående land støtter opp om bygging av lokalmuseer. Dette kan komme i form av et bidrag til å øke lokalbefolkningens bevissthet rundt kulturminner gjennom å tilby økonomisk og faglig støtte. Det er også viktig å sikre at de som jobber ved museene har kompetanse og evne til å ta vare på materialet, og kan bedrive opplysningsvirksomhet om hvorfor det er viktig å bevare slike gjenstander. Samtidig kan dette bidra til å redusere plyndring og ulovlig handel av gjenstander, og er noe de fleste land burde støtte opp om.

Plyndring kan også utføres av befolkningen i mer typiske markedsland, og da gjerne i form av ”skattejakt”, slik jeg påpeker i kapittel 3. I land hvor problematikken rundt bruk av metalldetektor er mer merkbar, vil det kunne være et godt tiltak enten å iverksette restriksjoner på bruken av metalldetektorer eller rett og slett forby dem. Et forbud vil være et godt tiltak mot denne typen plyndring, dersom det også håndheves aktivt, fordi det sier tydelig i fra om at metalldetektor ikke er akseptabelt å bruke.

4.2 Etikk innen profesjonalisert kulturminnevern

Det er viktig at det akademiske miljøet står samlet mot plyndring. Dette miljøet er med på å utdanne neste generasjons forskere, arkeologer eller konservatorer. De bør informere studentene om hvorfor man bør ta sterk avstand fra plyndring av arkeologiske lokaliteter og befatning med gjenstander uten kjent gjenstandshistorie. Ved at fagmiljøet står samlet, sender det ut en beskjed om at plyndring av arkeologiske gjenstander, eller befatning med slike gjenstander, ikke er akseptert, og brudd på dette vil blant annet kunne medføre sanksjoner fra det akademiske miljøet.

4.2.1 Bruk av plyndret materiale i forskning

Det kan synes selvsagt at akademikere og forskere inntar en samlet holdning mot plyndring. Likevel er det et faktum at noen arkeologer tar seg betalt for å identifisere gjenstander av ukjent opphav, og uten fullverdig gjenstandshistorie. Ved å gjøre dette er arkeologen med på å øke gjenstandens kommersielle verdi, og kan samtidig være med på å skape økt etterspørsel etter lignende gjenstander, som igjen kan føre til økt plyndring i visse områder. Colin Renfrew (2000:74) mener derfor at det er viktig å bevisstgjøre akademikere om at medvirkning til salg av ulovlige antikviteter både er uetisk og umoralsk. Et annet aspekt er bruk av slikt materiale i forskningssammenheng. Stadig flere argumenterer med at man ikke burde publisere eller vise til gjenstander uten gjenstandshistorie. Dette for å forhindre forskning på gjenstander av ukjent opphav, selv om slik forskning vil kunne bidra til ny kunnskap på visse områder. Bruk av plyndret materiale til forskning har derfor skapt debatt. Det er de som mener at man bør prøve å få ut så mye kunnskap som mulig, og de som mener at dette støtter opp rundt videre plyndring. Et resultat av denne debatten ble blant annet at redaktørene i *American Antiquity* og *Latin American Antiquity* ikke lenger tillater trykking av artikler basert på plyndret materiale (Lynott 2003:24).

Det er likevel de som ikke ser noe poeng i at tidsskrifter setter slike restriksjoner, ettersom man ved å trykke artikler basert på lovlig utgravd gjenstandsmateriale uansett er med på å øke tilsvarende gjenstanders verdi på markedet (Brodie og Gill 2003:39-40). Det hersker altså uenighet i forhold til om man skal tillate trykking av forskning basert på plyndret materiale.

En slik uenighet er med på å skape oppmerksomhet i fagmiljøet rundt plyndring som tema, og setter fokus på de etiske sidene rundt bruk av plyndret materiale.

4.2.3 Organisasjoner og etiske retningslinjer

På et internasjonalt nivå har flere medlemsorganisasjoner for arkeologer vedtatt etiske koder og retningslinjer, slik som for eksempel European Association of Archaeologists (EAA) og SAA. Mange personer er i dag medlemmer i forskjellige arkeologiske organisasjoner, og for profesjonelle arkeologer har det vært viktig å skape egne etiske koder. Gjennom slike etiske koder skaper man en presedens for hva som er akseptabelt og hva som ikke er akseptabelt. I forbindelse med plyndret materiale, har det vært særdeles viktig å etablere egne etiske regler. Slike etiske koder gjør kanskje ikke mye for å avskrekke personer fra å plyndre, men viser at det er et ønske og en vilje blant arkeologer og institusjoner til å reflektere rundt plyndring (Hollowell-Zimmer 2003:51). Derfor skal jeg kort se på utviklingen av forskjellige medlemsorganisasjoner, og hvilke retningslinjer de har.

SAA ble etablert i 1934. I 1960 utnevnte SAA en komité som skulle prøve å fastsette en standard for profesjonell arkeologi. Resultatet ble “Four Statements for Archaeology”, hvor et av utsagnene handlet om etikk. I dette ble det konstatert at kjøp og salg av arkeologiske gjenstander burde være forbudt (Lynott 2003:19-20). I 1991 presenterte Alison Wylie de etiske problemene ved å bruke plyndret materiale i forskning for hovedstyret i SAA. Dette førte til at Wylie og Lynott ble utnevnt til å lede en spesialenhet innenfor emnet etikk i arkeologi, og de utviklet forslag til et tankeverksted som skulle identifisere slike problemer. Resultatet fra dette verkstedet var seks hovedprinsipper for arkeologisk etikk. Disse ble presentert ved det 59. årlige møtet for SAA, hvor medlemmene hadde mulighet for å komme med sine synspunkter, og hvor to nye punkter ble lagt til. Prinsippene ble sendt til godkjenning hos styret i september 1995, og senere sendt til avstemning hos medlemmene. I forhold til plyndring av kulturarv er spesielt prinsipp 3 viktig, fordi det ser på hvordan kommersialiseringen av arkeologiske gjenstander fører til økte ødeleggelsler (Brodie 2002:19, Lynott 1997:591-592). SAAs kode anerkjenner derfor at kjøp og salg av gjenstander som er tatt ut av sin arkeologiske kontekst,

bidrar til ødeleggelse av det arkeologiske materialet, og at arkeologer bør avstå fra handlinger som kan øke slike gjenstanders verdi²².

International Council of Museums (ICOM) ble dannet i 1946, og består av både ansatte ved museum og museumsinstitusjoner. De fleste museumscuratorer/museumskonservatorer følger ICOMs egen *Code of Professional Ethics* av 1986, hvor det blant annet fremgår at man skal unngå gjenstander uten en sikker gjenstandshistorie, på grunn av risikoen for at de kan ha blitt plyndret (ICOM 1986: Section 3.2, McIntosh 2002: 245, Nørskov 2002:35).

ICOMOS ble stiftet i 1965, og godkjente på sin generalforsamling i 1990, *Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage*. Dette “charteret” er inspirert av suksessen til *Venice Charter on the Conservation and Restoration of Monuments and Sites* fra 1966, og har til hensikt å være rettleidende for fagutdannede og for nasjoners praksis og politikk. For å få dette til har det vært et fokus på at det skal kunne brukes i hele verden, og charteret tar dermed ikke for seg spesifikke problemer som kan oppstå i land og regioner. Dermed fungerer det mer som utfyllende retningslinjer på nasjonalt og internasjonalt plan (ICOMOS 1990).

Society of Professional Archaeology (SOPA), i dag kjent som Register of Professional Archaeologists, ble dannet i 1976 og bestod av medlemmer fra SAAs komité for etikk og praksis. SOPA ga ut *Code of Ethics* og *Standards of Research Performance*, med standarder for forskningens utførelse og disiplinære prosedyrer for å se nærmere på aktiviteter som ble sett på som uetiske (Davis 1984:13, McGimsey III og Davis 1984:122, Wylie 2005:58). SOPAs *Code of Ethics* oppdaterer og utvider mange av utsagnene i “Four Statements for Archaeology”, men forbyr ikke kjøp og salg av arkeologiske gjenstander direkte. I stedet må den på dette punktet støttes opp av UNESCO-1970 (Lynott 2003:21). SOPA har i over 20 år gitt råd i etiske spørsmål innenfor arkeologien, og både *Code of Ethics* og *Standards of Research Performance* har vist seg å være effektive, men SOPAs betydning har vært begrenset på grunn av det lave medlemstallet (Lynott 1997:591; 2003:22).

---

²² <http://www.saa.org/AbouttheSociety/PrinciplesofArchaeologicalEthics/tabid/203/Default.aspx>

EAA ble dannet i 1994, og etablerte i 1997 sin egen *Code of Practice*. Denne går lengre enn SAAs, og medlemmene må ikke delta i, eller la deres navn bli assosiert med, handlinger knyttet til ulovlig handel med gjenstander som dekkes av UNESCO-1970²³.

I det norske universitetssystemet er det opprettet tre forskningsetiske komiteer basert på fagmiljøene helse, naturvitenskap/teknologi og samfunnsfag/humaniora. Det finnes egne forskningsetiske retningslinjer for samfunnsfag, jus og humaniora, og det finnes ett punkt angående vern av kulturminner. Det er punkt 24, som går ut på at ”forskeren bør ta tilbørlig hensyn til verneinteressene knyttet til alle former for kulturminner”. Her fremgår det også at forskere og forskningsinstitusjoner bør utvise aktsomhet og ikke tilegne seg gjenstander med ukjent eller omstridt gjenstandshistorie²⁴. Plyndring fjerner gjenstandene fra deres funnkontekst, og fører til at man taper viktig informasjon. Forskning på gjenstander med uklar gjenstandshistorie kan bidra til å opprettholde ulovlig handel i slike gjenstander²⁵.

Slike etiske koder eller retningslinjer er viktige på grunn av signaleffekten, ikke bare til det akademiske miljøet, men også til resten av befolkningen, om at ingen bør bidra direkte eller indirekte til plyndring. Det er viktig å gjøre folk bevisste på hva som går tapt dersom arkeologiske lokaliteter blir plyndret, ikke bare med fokus på hva vi som arkeologer taper, men også hva befolkningen som helhet taper i form av egen kulturarv. Samtidig som det også bør bli påpekt at kjøp av gjenstander uten gjenstandshistorier er med på å finansiere videre plyndring (Renfrew 2000:16). Mange av fagorganisasjonene jeg har nevnt tidligere har tilhørighet i USA og de viser at de ser behovet for etiske retningslinjer i fagmiljøet. I det norske fagmiljøet ser man ikke at det eksisterer slike retningslinjer hos organisasjoner, og det er gjennom universitetssystemet og den fagetiske komitéen at vi finner dette uttrykt. Ser vi utviklingen av etiske retningslinjer og koder i forhold lovverk, kan det at det er mer utbredt i USA ha sammenheng med den sterke private råderett over kulturminner på egen eiendom. Arkeologer i USA har derfor et større behov for å ta avstand fra kjøp og salg av gjenstander enn i Norge, hvor lovverket også omfatter privateiendom.

---

²³ http://www.e-a-a.org/EAA_Code_of_Practice.pdf

²⁴ <http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/C-Hensyn-til-grupper-og-institusjoner-20---26/24-Vern-av-kulturminner/>

²⁵ <http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Hva-skal-du-forske-pa/Gjenstander/>

4.3 Museer og innkjøp

Mange store museer kjøper og har kjøpt gjenstander for å ha i sine egne samlinger, og flere museer har utvilsomt kjøpt gjenstander uten tilstrekkelig gjenstandshistorie (Renfrew 2000:39). Mange museer har likevel enten egne retningslinjer i forbindelse med kjøp av gjenstander, eller medlemskap i International Council of Museums (ICOM) og følger ICOMs museumsetiske regelverk. I henhold til ICOM representerer regelverket en minimumsstandard for museer. Punktene 2.3 *Proveniens og Aktsomhetsplikt* og 2.4 *Materiale fra ulovlig feltarbeid eller feltarbeid som ikke er forskningsbasert* omhandler hvordan museer skal forholde seg til gjenstander uten fullverdig gjenstandshistorie eller fra ulovlig feltarbeid. I punkt 2.3 kommer det frem at et museum må, før det går til anskaffelse av en gjenstand, enten i form av kjøp, lån, bytte eller donasjon, forsikre seg om at gjenstanden ikke har blitt ervervet eller utført av sitt opphavsland på ulovlig vis. I punkt 2.4 fremkommer det at museene ikke skal erverve gjenstander som det er grunn til å tro har kommet frem urettmessig, uvitenskapelig og/eller har forårsaket skade på kulturminner og arkeologiske funnsteder. Dermed må museene som går til anskaffelse av nye gjenstander til samlingen være sikre på at gjenstandene ikke har blitt plyndret, ved å nøste opp i deres gjenstandshistorie. Gjenstander som kommer fra private samlinger uten tilstrekkelige gjenstandshistorier skal dermed ikke stilles ut på museer som er medlem av ICOM. I tillegg må museumsansatte etter punkt 8.5 ikke støtte plyndring eller ulovlig handel i kulturminner (ICOM 2004). Ved å stille ut slike gjenstander ville et museum kunne være med på å øke gjenstandenes verdi, ved at de på sett og vis legitimerer gjenstanden. Dersom gjenstander bare er midlertidig disponert vil eieren ved utstillingens slutt trolig kunne få en høyere pris for sine gjenstander enn hva han/hun ellers ville oppnådd. Dette vil kunne føre til økt etterspørsel etter slike gjenstander på markedet, og det vil bli større press på arkeologiske lokaliteter hvor slike gjenstander kan befinne seg (Barker 2003:75). Problemet med ICOMs etiske kode er den har blitt kritisert for å ikke være detaljert nok i forhold til hvordan et museum skal undersøke gjenstander før de kjøper dem. Av den grunn har det blitt argumentert med at flere museer baserer sine undersøkelser på knapp informasjon, og dermed bare unngår å kjøpe gjenstander som man kan bevise har blitt plyndret (Korsell et al. 2006:52. Renfrew 2000:69).

På den andre siden kan man tenke at museene som ikke kjøper gjenstander uten gjenstandshistorie mister muligheten til å bevare deler av vår egen forhistorie, og at gjenstandene vil bli kjøpt opp av private samlere uansett. Ved at museene kjøper gjenstandene i stedet for privatpersoner, vil man kunne lære mer om og av gjenstandene. Dette er et argument som kan benyttes for å rettferdiggjøre at museer kjøper gjenstander som kan ha blitt plyndret, men endrer ikke på at dette er med på å finansiere plyndring av andre arkeologiske lokaliteter (Barker 2003:72).

Ved Kulturhistorisk museum i Oslo finnes det en samling av gjenstander fra Egypt. Disse gjenstandene fikk Etnografisk museum (overtatt av Kulturhistorisk Museum i 1999) i gave av den svensk-norske kongen, Oscar II, i 1893²⁶. Den egyptiske staten har i løpet av de siste årene hatt flere framstøt mot museer i andre land for å få tilbakeført gjenstander de mener burde bli tilbakelevert. I så måte har det også blitt rettet krav om gjenstander ved Kulturhistorisk Museum (Nationen 09.08.03). I den sammenhengen er det interessant å se på hvilken innsamlingspolitikk museet har ført. Museet sier at deres gjenstander har kommet i form av gaver og donasjoner fra private samlere, samt kjøp. Museet kjøper fortsatt inn enkelte gjenstander til de forskjellige områdene av samlingen, men nevner ikke noe om etiske retningslinjer som omhandler kjøp av plyndrede gjenstander²⁷. Dermed kan det oppfattes som om de ikke har tatt, eller ønsker å ta stilling til, at gjenstander som befinner seg på markedet kan ha blitt plyndret (for en mer utfyllende diskusjon se Mahdy 2006). Som et knutepunkt mellom gjenstander og publikum har de som museum etter mitt syn en stor påvirkningsevne. Ved å ta et klart standpunkt mot plyndring og samtidig opplyse om gjenstandshistorien til objektene i egne utstillinger og viktigheten av den, vil de kunne vise publikum hva en mangelfull gjenstandshistorie innebærer i forhold til plyndring av arkeologiske lokaliteter, samt det lovmessige aspektet ved ulovlig handel med kulturgjenstander. Dermed vil publikum være mer klar over hva handel med kulturgjenstander fører med seg, og forhåpentligvis vil flere ta avstand fra kjøp dersom gjenstanden har ukjent opphav.

---

²⁶ http://www.khm.uio.no/utstillinger/mumien_lever/norsk/08e_menhvordan.html

²⁷ <http://www.khm.uio.no/samlingene/antikkk/>

4.4 Konvensjoner og lovverk

Colin Renfrew (2000:65) har omtalt lovverk rundt kjøp og salg av antikviteter i alle land som svakt, og han har pekt på at selv om de fleste land har lovverk som beskytter deres egen kulturarv, så er det generelt få lover som forhindrer salg av gjenstander som har blitt plyndret i andre land. I kapittel 2 så jeg nærmere på betydningen av UNESCO-1970 og UNIDROIT-konvensjonen, de var en del av en utvikling for å beskytte kulturgjenstander. Selv om de har sine begrensninger, øker deres betydning og kraft for hvert land som velger å ratifisere dem. Samtidig er det viktig at de landene som ratifiserer disse konvensjonene, velger de strengeste tolkningene for å unngå smutthull som kan bidra til å svekke dem (Renfrew 2000:65-66). Lovverket til de enkelte statene er med på å beskytte deres kulturarv, og selv om det er opp til enhver borger å kjenne til lovverket er det ikke alltid like lett tilgjengelig. For å unngå utilsiktede brudd på lovverket, er det derfor nødvendig at det informeres om lovene, og at de er lett forståelige. Det har vist seg at det norske lovverket rundt beskyttelsen av kulturminner er uklart for mange, særlig gjelder dette eksporttillatelse og skipsvrak. I noen tilfeller vet selv ikke personer i politiet hvem de skal kontakte (Korsell et al. 2006:114,172-173). Ved å tydeliggjøre hvem som er de rette kontaktpersonene med hensyn til forskjellige typer kulturminner, og informere befolkningen på en klar og tydelig måte hva om lovverket innebærer, vil man trolig kunne unngå mange situasjoner hvor ting virker uklart og personer ikke vet hvordan de skal forholde seg.

Økte strafferammer i saker om kulturminnekriminalitet vil kunne virke avskrekkende og føre til at færre bryter loven. Det ville for eksempel vært mer avskrekkende dersom dykker i den andre saken i kapittel 3 hadde fått en strengere straff. I stedet fikk han en bot på 10.000 kroner, noe som ikke står i forhold til gjenstandenes kulturhistoriske verdi.

4.5 Ressurser og kompetanse

I noen opprinnelsesland for kulturgjenstander er det ikke nødvendigvis manglende kompetanse blant ansatte i politi og tollvesen som er det største problemet, men korrupsjon. Dette skjer ikke bare i land med stor fattigdom, men er også utbredt i en del europeiske land. Tiltak for å minske korrupsjonen i land hvor dette foregår, vil dermed kunne ha en positiv innvirkning på å hindre plyndring og utførsel av plyndrede gjenstander fra landene. Land som Italia, Tyrkia og

Thailand har blant annet blitt nevnt som land hvor korrupsjon er et problem i denne sammenhengen (Mackenzie 2005:184,187). Det er viktig at hvert land slår hardt ned på korrupsjon, og at de prøver å iverksette tiltak som kan bidra til å minske problemet. Mindre korrupsjon vil gjøre det både vanskeligere å gjennomføre plyndringer av arkeologiske lokaliteter, samt å utføre plyndrede gjenstander.

I følge rapporten *Cultural Heritage Crime – the Nordic Dimension* (Korsell et al. 2006:115, 171) er det et problem at det norske tollvesenet ikke har nok ressurser til å sjekke hva som går ut av landet, og at det ikke er et større fokus på å kontrollere hva som kommer inn i landet. For å hindre ulovlig import og eksport av kulturminner er det nødvendig med et godt lovverk som hindrer bruk av smutthull for å få gjenstander over landegrenser, samtidig som det er veldig viktig med gode grensekontroller. De som utøver slike kontroller må derfor ha tilstrekkelig kunnskap til å kunne identifisere gjenstander som kan mistenkes å være ulovlig importerte eller eksporterte kulturminner. Etersom jeg i kapittel 3 påpekte at tollaspirantene i sin opplæring bare lærer om kulturminner i forbindelse med lovverket knyttet til eksport og import, så er det et stort behov for å gi de ansatte i tollvesenet opplæring i gjenkjennelse av kulturminner. Ved å øke deres kompetanse, vil de kunne forhindre at kulturminner krysser landegrensen ulovlig, og dermed gjøre det mindre lukrativt å eksportere eller importere dem.

I den sammenhengen er det også viktig at politiet og rettsvesen følger opp slike saker. Det er lite motiverende for tollvesenet å se at deres innsats i å hindre ulovlig inn- og utførsel ikke blir tatt alvorlig av politiet. I kapittel 3 påpekte jeg at det var nødvendig at politiet får større kunnskap om håndtering av kulturminnekriminalitet, fordi det i dag er minimalt med fokus på kulturminnekriminalitet i deres obligatoriske utdanning. Det har blitt argumentert at det vil kreve for store ressurser å øke politiets kompetanse på kulturminnekriminalitet gjennom utdanning, særlig viss det er et mål at alle i politiet skal ha kunnskap om kulturminner. Kontaktlister med oversikt over ressurspersoner og deres spesialområde vil kunne gjøre det lettere for politiet å komme i kontakt med personer med nødvendig kunnskap (Korsell et al. 2006:170). I Norge er det allerede utarbeidet slike lister for politi og tollvesen. Det virker som om de fungerer bra og sikrer samarbeid mellom de forskjellige instansene. Likevel kom det frem i undersøkelsen *Å jobbe med kulturminner* at syv av de 176 ansatte i tollvesenet ikke

visste hvem de skulle kontakte, på tross av at skal finnes en kontaktliste (Jacobsen et al. 2008:51). Det kan virke som om utarbeidelsen av en slik liste ikke gir et optimalt resultat. Dermed kan det være behov for å sette større fokus på at slike lister eksisterer, og at de er til for å brukes. Det er viktig at politiet har nødvendig kunnskap for å håndtere slike saker dersom man ønsker at sakene skal bli etterforsket på en tilfredsstillende måte. Økt kompetanse om kulturminnekriminalitet vil kunne føre til at færre saker henlegges, og saker ikke blir nedprioritert. Større sjanse for å bli domfelt vil virke preventivt, og vil dermed innebære at færre tar sjansen på å føre plyndrede kulturgjenstander inn eller ut av landet. Økt kompetanse og bruk av kontaktlister vil dermed være mulige tiltak som kan iverksettes mot ulovlig innførsel av plyndrede gjenstander.

Som nevnt tidligere i kapittel 4 er det viktig at arkeologi som fagmiljø ikke bidrar til plyndring, og i den sammenhengen er det interessant å se på deres utdanning. I Norge er det universitetene som har ansvaret for dette, og fagtilbudet disse institusjonene tilbyr påvirker hva studentene lærer og fokuserer på. Ved Universitetet i Tromsø tilbys det kun ett valgmenne som omhandler etikk på bachelor-nivå, og ingen på master. Dette kurset er ment å gi en oversikt over de viktigste etiske problemstillingene i arkeologisk virksomhet²⁸. Det tar dermed opp temaer man som arkeolog må/bør ta stilling til, men gir samtidig bare en grunnleggende innsikt i disse problemstillingene. Etikk dukker deretter først eksplisitt opp igjen på ph.d. nivå gjennom emnet Forskningsetikk, som ser på forskningsetiske tema som er relevant for humaniora, samfunns- og helsevitenskapene²⁹. Dette er helt klart en svakhet, ettersom de færreste som tar master i arkeologi ved Universitetet i Tromsø, senere tar en ph.d. Universitetet i Oslo har ingen emner spesifikt rettet mot etikk i arkeologi, men har to emner om kulturminneforvaltning, ett på bachelor- og ett på masternivå, hvor problemstillinger knyttet til etikk i kulturminneforvaltning blir tatt opp³⁰. Verken Universitetet i Bergen eller Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet, har etter det jeg kjenner til emner som omhandler etiske problemstillinger innenfor arkeologi. Ved å ha en større forståelse av hvilke problemer man som arkeolog kan møte, vil man ha et bedre grunnlag for å ta gode

---

²⁸ http://www2.uit.no/www/omsok/sokalt/artikkel?p_document_id=157786&p_lang=

²⁹ http://www2.uit.no/www/omsok/sokalt/artikkel?p_document_id=156359&p_lang=

³⁰ <http://www.uio.no/studier/emner/hf/iakh/ARK2110/> og <http://www.uio.no/studier/emner/hf/iakh/ARK4110/index.xml>

beslutninger. Selvfølgelig har også etiske problemer forskjellige sider, men det er viktig at man er bevisst på konsekvensene av handlinger før man utøver dem. Derfor vil et slikt emne blant annet ha betydning for hvordan man som arkeolog forholder seg til plyndring av arkeologiske lokaliteter, og forskning basert på slike gjenstander.

4.6 Oppsummering

Det er flere tiltak på mange nivåer som kan iverksettes mot plyndring, men noen er bedre enn andre. Kunnskap er en viktig faktor på flere områder. Ved å øke kunnskapsnivået hos tollvesenet vil man oppnå en bedre grensekontroll. Informasjon om betydning av gjenstandshistorie bidrar til at de som kjøper kulturgjenstander ikke kjøper gjenstander med manglende gjenstandshistorie. Ved å gi lokalbefolkningen kunnskap om betydningen av kulturgjenstander, og at de ikke er salgsgjenstander, vil man kunne oppnå mindre plyndring. Sammen med denne kunnskapen er det også viktig at det blir prioritert å forhindre plyndring, og forhindre inn- og utførsel av plyndrede gjenstander. Hyppigere kontroller øker risikoen for å bli tatt, og vil kunne bidra til at færre tar sjansen. I den sammenhengen er det derfor viktig at arkeologer også får frem verdien av det de gjør i sitt arbeid, og hva man taper på at kulturgjenstandene blir ulovlig fjernet og solgt. Utviklingen av etiske retningslinjer og koder er en måte for arkeologer å få fram dette på, og den store utbredelsen av slike retningslinjer i USA i forhold til Norge kan ha sammenheng med hvordan lovverket i USA prioriterer den private råderetten. Likevel vil det være summen av flere tiltak som vil ha best effekt. En helhetlig innsats på flere nivåer, som går på tvers av etater og blir støttet politisk, vil kunne begrense kulturminnekriminaliteten i Norge.

Kapittel 5: Konklusjon

I denne oppgaven har jeg med utgangspunkt i Norge sett på hvordan problemet med plyndring og ulovlig inn- og utførsel av plyndrede gjenstander blir håndtert i praksis av politi og tollvesen.

Som følge av at Norge i 2001 ratifiserte UNIDROIT-konvensjonen og UNESCO-1970 i 2007, ble kulturminneloven i Norge endret, blant annet i forhold til tilbakeføringsspørsmål og forbud mot import av gjenstander som er ulovlig utført fra et annet medlemsland. Selv om disse konvensjonene har sine svakheter utgjør de en viktig basis for beskyttelse av kulturminner. Etter hvert som flere land ratifiserer konvensjonene blir vernet av kulturminner overalt styrket.

I kapittel 3 så jeg på transformasjonen av plyndrede kulturgjenstander, hvor de går fra å være sorte til å bli grå. Når de først plyndres er gjenstandene sorte og vanskelige å selge. De kan bli forsøkt gjort grå ved bruk av transittland hvor de fritt kan tas inn, og de forlater landet med en eksporttillatelse. Dermed kan de lovlig eksporteres til typiske markedsland, og bli solgt som lovlige antikviteter.

I oppgaven har det kommet tydelig frem at ansatte i politiet og tollvesenet mangler kompetanse for å kunne utføre tilstrekkelig arbeid i forhold til kulturminner. Det er derfor et behov for en økning av kompetanse og kunnskapsnivået om kulturminner blant ansatte i tollvesenet og i politiet. Tiltak i form av bedre opplæring, tilpassede studier, og kursing gjennom jobb er alle relativt effektive. Det har imidlertid vist seg at det har vært enten manglende ressurser, eller vilje til å bruke ressurser, hos politi og tollvesen til å tilby kurs om kulturminner til de ansatte. Saken hvor den svenske dykkeren prøvde å føre ut en gjenstand ulovlig fra et skipsvrak i Narvik, viser at politiet må ta slike saker alvorlig. Ved å henlegge denne sendes det et signal om at slik aktivitet ikke blir prioritert, og medfører minimalt med risiko.

Plyndring av kulturminner er en ødeleggende forbrytelse som rammer alle, og det bør være i allmenn interesse å beskytte vår kulturarv. Arkeologi som disiplin kan ha en sentral rolle i å

forhindre at gjenstander mister sin funnkontekst, ved å bidra som involverende kunnskapsformidler til lokalbefolkning og tjenestemenn i staten.

Hvert land må ta høyde for en ulik tilnærming til kulturminnevern, da det vil variere hvilke utfordringer hver enkelt stat står overfor. Det finnes derfor neppe noen altomfattende universell løsning som kan motvirke plyndring i alle land. Det viktigste er ikke hvilke tiltak som blir iverksatt hvor, men at de hjelper.

Kilder

Addyman, P. V. og N. Brodie.

2002: Metal detecting in Britain: catastrophe or compromise? I: Brodie, N. og K. Walker Tubb (red.): *Illicit Antiquities - The theft of culture and the extinction of archaeology*. Routledge, London, s. 179-184.

Barker, A

2003: Archaeological Ethics. Museums and Collections. I: Zimmerman, L. J., K. D. Vitelli, og J. Hollowell-Zimmer (red.): *Ethical Issues in Archaeology*. Altamira press, Walnut Creek, s. 71-83.

Boylan, P. J.

2002: The concept of cultural protection in times of armed conflict: from the crusades to the new millennium. I: Brodie, N. og K. Walker Tubb (red.): *Illicit Antiquities - The theft of culture and the extinction of archaeology*. Routledge, London, s. 43-108.

Bowman, B. A.

2008: Transnational Crimes Against Culture. Looting at Archaeological Sites and the "grey" Market in Antiquities. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 23(3), s. 225- 242.

Brodie, N.

2002: Introduction. I: Brodie, N. og K. Walker Tubb (red.): *Illicit Antiquities - The theft of culture and the extinction of archaeology*. Routledge, London, s. 1-22.

Brodie, N., J. Doole, og P. Watson

2000: *Stealing history: the illicit trade in cultural material*. The McDonald Institute for Archaeological Research. Cambridge.

Brodie, N. og D. Gill

2003: Looting. An International View. I: Zimmerman, L. J., K. D Vitelli, og J. Hollowell-Zimmer (red.): *Ethical Issues in Archaeology*. Altamira press, Walnut Creek, s. 31-44

Davis, H. A.

1984: Approaches to Ethical Problems by Archaeological Organizations. I: Green, E. L. (red.): *Ethics and Values in Archaeology*. The Free Press, New York, s.13-21.

Duna, N. R.

2009: Politistudenter velger fordypningsfag i miljø, i *Miljøkrim* nr. 2, årgang 12.

http://www.miljokrim.no/nor/tidligere_utgaver/2_august_2009/artikler/politistudenter_velger_fordypningsfag_i_miljoe

Finne, M og J. Holme.

2005: Kapittel I – Formål og virkeområde. I: Holme, J. (red.): *Kulturminnevern - Lov, Forvaltning, håndhevelse*. 2. Utgave, bind 2. Økokrim, s. 24-31.

2005: Kapittel III - Løse kulturminner. I: Holme, J. (red.): *Kulturminnevern - Lov, Forvaltning, håndhevelse*. 2. Utgave, bind 2. Økokrim, s. 102-118.

Finne, M., S. Fjell, og J. Holme

2005: Kapittel VI – Særskilte bestemmelser. I: Holme, J. (red.): *Kulturminnevern - Lov, Forvaltning, håndhevelse*. 2. Utgave, bind 2. Økokrim, s. 180-227.

Forskrift om utførsel og innførsel av kulturgjenstander, FOR 2007-01-01 nr 01. Lovdata 2010.

Forskrift om forbud mot utførsel av kulturminner, FOR-2001-12-14-1420. Lovdata 2010.

Hollowell-Zimmer, J.

2003: Digging in the Dirt – Ethics and ”Low-End Looting”. I: Zimmerman, L. J., K. D. Vitelli, og J. Hollowell-Zimmer (red.): *Ethical Issues in Archaeology*. Altamira press, Walnut Creek, s. 45-56.

Holme, J.

2000: Bruk av metallsøker. *Miljøkrim* nr. 2-3, årgang 3.

http://www.okokrim.no/aktuelt_arkiv/miljokrim/magasinet/2000-2-3/page22.html

2005: Generelt om loven. I: Holme, J. (red.): *Kulturminnevern - Lov, Forvaltning, håndhevelse*. 2. Utgave, bind 2. Økokrim, s.10-23.

Høviskeland, H. T.

2001: Vrakdykker dømt, i *Miljøkrim* nr 4.

http://www.okokrim.no/aktuelt_arkiv/miljokrim/magasinet/2001-4/page6.html

ICOM

1986: Code of Professional Ethics.

2004: *ICOMs museumsetiske regelverk* (norsk oversettelse). http://www.icom-norway.org/icom_regel_web.pdf

ICOMOS

1990: Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage.

Jacobsen, H. M., T. Steen, og M. Ulsberg

2008: *Å jobbe med kulturminner*. Albatross, Oslo.

http://www.hf.uio.no/iakh/studier/evu/IAKH_rapport_kulturminner

Kahn, M.

2007: *Lærebok i kulturminnerett*. Tapir akademiske forlag, Trondheim.

Korsell, L., G. Hedlund, S. Elwér, D. Vesterhav og A. Heber

2006: *Cultural Heritage Crime - the Nordic Dimension*. Report 2006:2. Brottsförebyggande rådet, Stockholm.

Knudsen, C.

2007: 37 års saksbehandlingstid er endelig over – UNESCO-konvensjonen av 1970 er endelig ratifisert. *Miljøkrim*, nr 1. 2007.

http://www.okokrim.no/aktuelt_arkiv/miljokrim/magasinet/2007-1/pages/page11.html

Lidén, H.

1993: Kulturminnevernet i Norge. Historisk bakgrunn og aktuelle utfordringer. *Heimen* bind 1, 1993, Oslo, 17-20.

Lov om kirkegårder, kremasjon og gravferd, LOV 1996-06-07 nr 32. Lovdata 2010.

Lov om kulturminner, LOV 1978-06-09 nr 50. Lovdata 2010.

Lov om straff, LOV 2005-05-20 nr. 28. Lovdata 2010.

Lynott, M.

1997: Ethical Principles and Archaeological Practice: Development of an Ethics Policy. *American Antiquity*, 62(4), s. 589-599.

2003: The Development of Ethics in Archaeology. I Zimmerman, L. J., K. D. Vitelli, og J. Hollowell-Zimmer (red.): *Ethical Issues in Archaeology*. Altamira press, Walnut Creek, s.17-30.

Mackenzie, S.

2005a: Dig a bit deeper. Law regulation and the Illicit Antiquities Market. *British journal of criminology*. 45(3), s. 249-268.

2005b: *Going, Going, Gone: Regulating the Market in Illicit Antiquities*. Leicester, UK: Institute of Art and Law.

Mackenzie, S. og P. Green

2007: *Criminalising the Market in Illicit Antiquities: An Evaluation of the Dealing in Cultural Objects (Offences) Act 2003*, s. 1-39 <http://ssrn.com/abstract=1004267>

2008: Performative regulation. A case study in how powerful people avoid criminal labels. *British journal of criminology*. 48(2), s. 138-153.

McCalister, A.

2005: Organized crime and the theft of Iraqi antiquities. *Trends in organized crime*. 9(1), s. 24-37.

Madhy, M.

2006: Den egyptiske samling i Kulturhistorisk museum ved Universitetet i Oslo: en studie av gjenstandenes historie og drøfting av spørsmål om tilbakeføring. Masteroppgave ved Universitetet i Oslo.

McGimsey III, C. R. og H. A. Davis

1984: United states of America. I: Cleere, H (red.): *Approaches to the Archaeological Heritage*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 116-124.

McIntosh, S. K.

2002: Reducing incentives for illicit trade in antiquities: the US implementation of the 1970 UNESCO Convention. I: Brodie, N og K. Walker Tubb (red.): *Illicit Antiquities - The theft of culture and the extinction of archaeology*. Routledge, London, s. 241-249.

Midtre Hålogaland Politidistrikt

06.05.2009: underretning til klager.

Nørskov, V.

2002: Greek vases for sale: some statistical evidence. I Brodie, N og Walker Tubb, K (red.): *Illicit Antiquities - The theft of culture and the extinction of archaeology*. Routledge, London. s. 23-37.

Ofoten herredsrett

2001: Rettsbok for Ofoten herredsrett, hovedforhandling i straffesak – sak nr 01-00088 M.

O'Keefe, P.J.

2007: *Commentary on the UNESCO 1970 Convention on Illicit Traffic*, 2.utgave. Leicester: Institute of Art and Law.

Omland, A. og Prescott, C.

17.01.2002: KRONIKK Afghansk kulturarv - fortsatt i norsk eie? *Aftenposten Morgen* s. 18.

Pachauri, S. K.

2002: Plunder of cultural and art treasures - the Indian experience. I: Brodie, N og K. Walker Tubb (red.): *Illicit Antiquities - The theft of culture and the extinction of archaeology*. Routledge, London, s. 268-279.

Politihøgskolen

2009: *Studieplan for videreutdanning Bekjempelse av miljøkriminalitet*, revidert 2009.

Rasmussen, J.

2007: Transittlandet. KULTURKRIMINALITET: Norge er en frihavn for arkeologisk tyvegods. Dagbladet. <http://www.dagbladet.no/kultur/2007/03/31/496644.html> (sist sjekket 13.5.2010)

Renfrew, C.

2000: *Loot, legitimacy and ownership*. Duckworth, London.

Ruud, L.T.

1999: Plyndring av skipsvrak. *Miljøkrim* nr 2-3.

http://www.okokrim.no/aktuelt_arkiv/miljokrim/magasinet/1999-2-3/page3.html

Schanche, A.

2005: Samiske kulturminner. I: Holme, J. (red.): *Kulturminnevern - Lov, Forvaltning, håndhevelse*. 2. Utgave, bind 1. Økokrim, s. 56-61.

Sellevold, B.

2009: Om retningslinjer for håndtering og forvaltning av skjelett- og gravfunn fra nyere tid. *Rapport til Riksantikvaren. – NIKU Rapport 32*.

Smith, L.

2004: *Archaeological Theory and the Politics of Cultural Heritage*. Routledge. London.

Spiegler, H. N. og M. K. Lawrence

2001: American Litigation to Recover Cultural Property: Obstacles, Options, and a proposal. I: Brodie, N., J. Doole, og C. Renfrew (red.): *Trade in illicit antiquities: the destruction of the world's archaeological heritage*. McDonald Institute Monographs, Cambridge, s. 121-132.

Tollvesenet

28.09.2008: *Rapport om tollovertredelse*.

Trigger, B.

2006: *A History of Archaeological Thought* (2nd edition). Cambridge University Press, Cambridge.

Trøim, I.

1992: *Arkeologisk forskning og det lovregulerte fornminnevernet*. Avhandling til magistergrad i Nordisk Arkeologi ved Universitetet i Oslo.

2005: Kulturminneloven - et hundre årsminne. *Årbok (Foreningen til norske fortidsminnesmerkes bevaring)*. Oslo, s. 47-56.

UNESCO

1954: *Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Haag.

1970: *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property*. Paris.

2001: *Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage*. Paris.

UNIDROIT

1995: *Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects*. Roma

Vitelli, K.

1984: The International Traffic in Antiquities: Archaeological Ethics and the Archaeologist's Responsibility. I: Green, E. L. (red.): *Ethics and Values in Archaeology*. The Free Press, New York, s. 143-155.

Wylie, A.

2005: The Promise and Perils of an Ethic of Stewardship. I: Meskell, L. og P. Pels (red.): *Embedding Ethics*. Berg. Oxford, s. 47-68.

Mediekilder

Chicago Sun-times

29.11.06 – Pharaoh's curse or coincidence?

<http://www.suntimes.com/news/metro/151571,CST-NWS-tut28.article> (sist sjekket 10.5.2010)

Dagbladet

- 07.02.2001 – Operasjon Weserübung Nekter å ha plyndret «Anton Schmitt»
- 08.02.2001 – Operasjon Weserübung Han beslagla Hitlers plan
- 09.02.2001 – Operasjon Weserübung «Jeg verken stjeler eller heler. Jeg er en samler.» Roald Nicolaisen, dykker
- 04.09.2001 – Jeg er ingen vrakplyndrer
- 05.09.2001 – Kan gå fri - Har dykket, samlet og byttet, men ikke plyndret
- 06.09.2001 – Vasset i lik
- 06.10.2001 – Full seier for vrakdykker i retten... men staten tar Hitlers angrepsplan

Fremover

- 05.09.2001 – Jeg fikk tillatelse av havnefogden
- 06.09.2001 – Har aldri solgt gjenstander
- 08.09.2001 – Hentet gjenstander i skrapdunge
- 06.10.2001 – Mild dom for Narvik-dykkeren
- 06.11.2001 – Anker ikke dykker-dommen
- 27.06.2003 – Her er dokumentene Roald ikke burde ha...
- 29.09.2008 – Dykkere stoppet med vrakgods

Nationen

- 09.08.03 – Egypt bombarderer Europa med kunstkrav

Nrk Brennpunkt

- 07.09.2004 – Skriftsamleren
- 14.09.2004 – september, De magiske krukkene

Nrk Nordland

- 13.09.2001 – Vil straffe dykker mildt

Nrk Østlandssendingen

20.11.2001 – Lang lunsj med Martin Schøyen

NTBtekst

23.01.2001 – Dykker tiltalt for å ha tatt gjenstander fra skipsvrak

Nettsider

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe/t/the_salisbury_boards.aspx (sist sjekket 9.3.2010)

http://collectibles.shop.ebay.com/Original-Period-Items-/156417/i.html?_nrmv=3 (sist sjekket 19.4.2010)

http://www.e-a-a.org/EAA_Code_of_Practice.pdf (sist sjekket 6.4.2010)

<http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/C-Hensyn-til-grupper-og-institusjoner-20---26/24-Vern-av-kulturminner/> (sist sjekket 16.4.2010)

<http://www.etikkom.no/no/FBIB/Temaer/Spesielle-problemomrader/Gjenstander-med-tvilsomt-opphav/> (sist sjekket 16.4.2010)

<http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Hva-skal-du-forske-pa/Gjenstander/> (sist sjekket 16.4.2010)

<http://www.etikkom.no/no/Vart-arbeid/Hva-gjor-vi/Uttalelser/NESH/Forskning-pa-materiale-med-ukjent-eller-usikkert-opphav/> (sist sjekket 16.4.2010)

<http://www.khm.uio.no/samlingene/antikk/> (sist sjekket 21.4.2010)

http://www.khm.uio.no/utstillinger/mumien_lever/norsk/08e_menhvordan.html (sist sjekket 21.4.2010)

<http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?ltdoc=/for/ff-20011214-1420.html> (sist sjekket 13.5.2010)

<http://www.lovdata.no/all/hl-19780609-050.html> (sist sjekket 18.5.2010)

<http://www.narvik.kommune.no/artikkel.aspx?MIId1=118&MIId2=122&AIId=684&Back=1>
(sist sjekket 12.4.2010)

<http://www.nmf.nu/index.htm> (sist sjekket 21.4.2010)

http://www.nps.gov/history/hps/fapa_110.htm (sist sjekket 10.5.2010)

<http://www.nps.gov/history/nhl/whatis.htm> (sist sjekket 5.5.2010)

<http://www.nps.gov/history/nr/about.htm> (sist sjekker 5.5.2010)

http://www.nps.gov/nagpra/FAQ/INDEX.HTM#What_is_NAGPRA? (sist sjekket 5.5.2010)

<http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7079162> (siste sjekket 14.4.2010)

<http://www.okokrim.no/artikler/hva-er-okokrim> (sist sjekket 23.3.2010)

http://www.phs.no/Documents/2_Studietilbud/1_Bachelor/GU%203%20Fagplan%202009-10.pdf (sist sjekket 22.3.2010)

<http://www.phs.no/no/Studietilbud/Bachelor/> (sist sjekket 22.3.2010)

<http://www.phs.no/no/Studietilbud/Etter--og-videreutdanning/Videreutdanninger-med-studiepoeng/Etterforskning-og-kriminalteknikk/Videreutdanning-i-bekjempelse-av-miljokriminalitet/> (sist sjekket 22.3.2010)

https://www.politi.no/aktuelt/Nyhet_8482.xml (sist sjekket 14.4.2010)

<http://www.politiforum.no/id/3267> (sist sjekket 14.4.2010)

<http://www.saa.org/AbouttheSociety/PrinciplesofArchaeologicalEthics/tabid/203/Default.aspx>
(sist sjekket 6.4.2010)

http://www.toll.no/templates_TAD/Subject.aspx?id=66230&epslanguage=no (sist sjekket 22.3.2010)

<http://www.unesco.org/new/en/unesco/about-us/> (sist sjekket 26.04.2010)

<http://www.unidroit.org/dynasite.cfm?dsmid=103284> (sist sjekket 26.04.2010)

http://untreaty.un.org/unts/1_60000/18/9/00034407.pdf (sist sjekket 26.4.20)

<http://websir.lovddata.no/cgi-lex/lexles?doc=/lov/nl/hl-19920703-096.html> (sist sjekket 19.4.2010)

<http://websir.lovddata.no/cgi-lex/lexles?doc=/lov/nl/hl-20000303-014.html> (sist sjekket 19.4.2010)

<http://www.lovddata.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-20070101-0001.html> (sist sjekket 21.4.2010)

<http://www.lovddata.no/for/sf/ku/xu-20070101-0001.html#9> (sist sjekket 13.5.2010)

http://www2.uit.no/www/omsok/sokalt/artikkel?p_document_id=156359&p_lang= (sist sjekket 15.4.2010)

http://www2.uit.no/www/omsok/sokalt/artikkel?p_document_id=157786&p_lang= (sist sjekket 15.4.2010)

Personlige meddelelse

Henny Irene Bech, Politioverbetjent, Politihøgskolen. 24.3.2010 – epost.

Rolf Berget, Kontorsjef ved Narvik/Bjørnfjell tollsted. 22.4.2010 – samtale.

Åsne Dolve Meyer – Arkeolog, Telemark Fylkeskommune. 15.3.2010 – epost.

Gerd Magnus – Høgskolelektor, Politihøgskolen. 24.3.2010 – epost.

Tine Sønnerby Kristensen – Universitetet i Oslo. 16.3.2010 – epost.